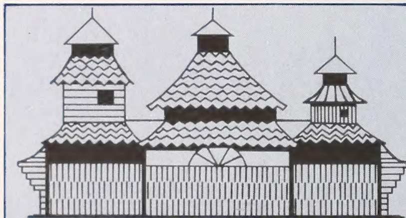
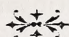
SÁNDOR BONKÁLÓ

A Rahói kisorosz nyelvjárás leíró hangtana

A RAHÓI KISOROSZ NYELVJÁRÁS LEÍRÓ HANGTANA.

IRTA

BONKÁLÓ SÁNDOR.

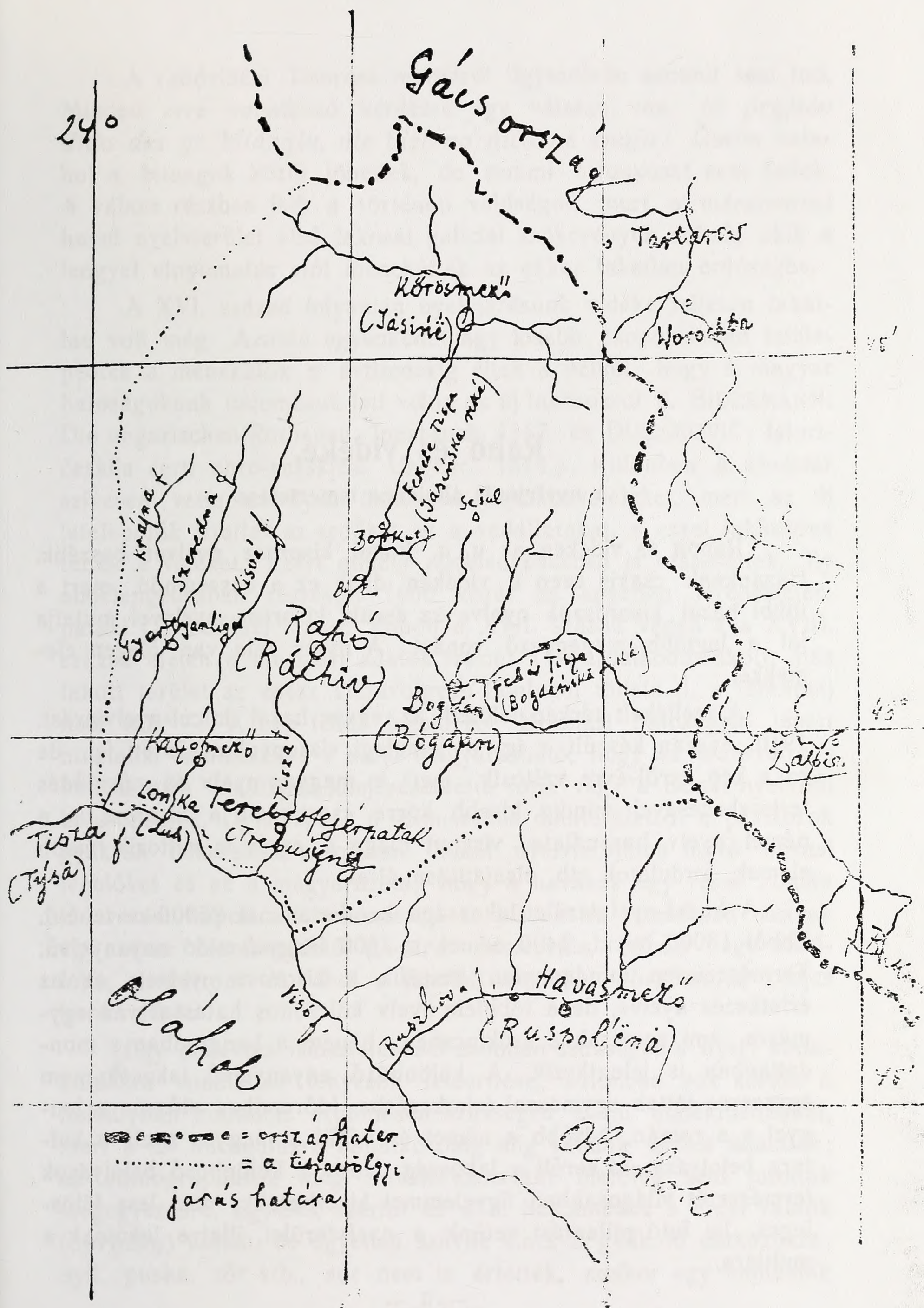
A magyarországi kisorosz nyelv.

Az orosz nyelvnek három fő dialektusa van, u. m.: a nagyorosz, fehérorosz és kisorosz.*) — A kisorosz nyelvet Oroszország déli részén, Bukovinában, Galiciában (Lembergig) s Magyarországnak Galiciával határos északkeleti felvidékén körülbelül 25 millió ember, hazánkban csaknem félmillió ember beszéli. Ez a kisorosz nyelv (hivatalos néven rutén) megőrizte az orosz típust, mégis sokban eltér a galiciai és ukrainai kisorosztól. Különböző rokon (tót, lengyel) és idegen (magyar, német) nyelvek hatása alatt fejlődött évszázadokon keresztül s ennek folytán több oly sajátságot mutat fel, amely elválasztja az ukrainai s galiciai kisorosztól, de viszont meg is őrzött egy pár archaisztikus vonást, amelyet hiába keresnénk más szláv nyelvekben. Hazánk kisorosz nyelvével kevesen foglalkoztak és ha már nem is »terra incognita« a nyelvészek előtt, mégis filologiai szempontból nincs eléggé feldolgozva. Az idevágó irodalom néhány kisebb-nagyobb értekezésből áll. Ezek az értekezések azonban különböző folyóiratokban szétszórtan jelentek meg, amiért is nem lesz tán fölösleges könnyebb tájékozódás céljából röviden őket felsorolni: SEMENOVIČ: A magyar-orosz nyelvjárás sajátságairól (*Ob osobnenostjach ugro-russkago govora. Sbornik Lamanskago,* Szentpétervár 1882.) — WERCHRATSKIJ: A máramarosi nyelvjárások. *(Die Maramaroscher Mundarten. Lemberg. 1883.)* — WERCHRATSKIJ: Adalékok a magyar-orosz dialektusok megismeréséhez. Megjelent a lembergi Ševčenko Társaság Közleményeinek XXVII—XXXI. számaiban. *(Zapiski naukovoho tovaristva imeni Ševčenka.* Lemberg. *Znadobi dlja piznánja uhroruskich hovoriv.)* — Ugyanott a XXII. számban HNATJUK érte-

*) vö. Schachmatov (az orosz encyklopédiában) és Jagić (Kultur d. Gegenwart I. 9. B. 13. sk. l.) értekezését.

kezik a bácsmegyei rutén telepekről *Rusjki osel'i v. Bačci* cimen (lásd Broch kritikáját az Archiv für slav. Phil. XXI. kötetében). — Kiválóak BROCHNAK az értekezései *a)* »A magyarországi kisorosz nyelvről« (*„Zum Kleinrussischen in Ungarn"*. Archiv für slav. Phil. XVII., XIX.) cimen az ublyai dialektust írja le. *b)* továbbá »Tanulmányok a tót kisorosz nyelvhatárról keleti Magyarországon« (*Studien von der slovakisch-kleinrussischen Sprachgrenze im östlichen Ungarn*. Krisztiánia 1897.), amelyben Ungvár vidékének a nyelvét írja le s ismerteti Dubravka és Falkus községek nyelvjárását *c)* végül »További tanulmányai...« (*Weitere Studien...*) 1899., amelyben Korumlya község nyelvét dolgozza föl. Említést érdemelnek még SZABÓ EUMÉN Chresthomatiája és »Orosz Nyelvtan és Olvasókönyv a magyarországi oroszok irod. nyelve tanulásához (Ungvár 1890.)« c. műve s VOLOSIN ÁGOSTON: Gyakorlati Kisorosz Nyelvtana (Ungvár 1907.), amely a magyar-orosz nyelvet öleli fel s e tekintetben úttörő munka irodalmunkban s az egyetlen a nép nyelvére támaszkodó (magyar nyelven irott) kisorosz nyelvtan (Ismertetését l. Nyelvtudomány II. köt. 4. sz. 1909).

Tudomásom szerint ennyiből áll az egész irodalom, amely hazánk kisorosz nyelvével foglalkozik. Itt-ott elszórtan találunk vonatkozásokat pl. Potebnja s Ogonowski tanulmányaiban, Petrov: Zamjetki po Ugorskoj-Rusi c. művében és néhány apróbb értekezésben, mely a kisorosz nyelvnek a magyarra gyak. hatását vizsgálja (Csopey L. Magyar szók a ruténben. Ny. K. XVI. Mazuch Ede Nyr. 1896., Valló, Ágner, Szenttamási és Stan: Kölcsönös hatások Ny. F. XIX.). Igazat kell adnunk tehát Olaf Brochnak, amikor sajnálkozását fejezi ki a fölött, hogy hazánk kisorosz nyelvével alig foglalkoznak, oly nyelvvel, amely évről-évre tért veszít s például szolgál arra, hogy a magasabb kultura hogyan olvasztja magába és semmisíti meg a kisebb kulturát.

24°
Gács ország
Tartarow
Kőrösmező
Worochta
Rahó
(Ráchiv)
Bogdán
Kaszómező
Lonka
Tisza
Terebesfejérpatak
Gyertyánliget
Havasmező
(Ruspoléna)
Tisza
(Tysá)
45'
= országhatár
= a tiszavölgyi
járás határa

I.

Rahó és vidéke.

— A nyelvjárás általános ismertetése. —

Rahón és vidékén az u. n. hucul kisorosz nyelvet beszélik. Hazánknak csakis ezen a vidékén dívik ez a beszédmód, mert a többi hazai kisoroszok nyelve az északi kisorosz nyelvvel mutatja föl a legtöbb megegyező vonást. A nyelv tele van idegen elemekkel.

A mellékelt térkép felöleli az egész hazai hucul-nyelvjárást. 1910. nyarán készült s így a jelenlegi viszonyokat tünteti fel, de ez a kép évről-évre változik, mert a magyar nyelv és művelődés terjeszkedésével mindíg kisebb körre szorítkozik a kisorosz s a német nyelv használata, viszont maga a nyelv is változik újabb elemek, fordulatok stb. elsajátítása által.

A hucul-nyelvterület lakossága kerekszámmal 25000-re tehető. Ebből 18000 hucul, 3400 német s 3600 lengyel-zsidó anyanyelvű. Természetesen mindannyian beszélik a kisorosz nyelvet; ez az érintkezés nyelve, de a többféle nyelv kölcsönös hatással van egymásra, ami nemcsak a szókincsben, hanem a hangtanban s mondattanban is jelentkezik. A különböző anyanyelvű lakosok nem egyszerre jöttek egymással érintkezésbe. Időrendben először a lengyel s a román, később a német és végül a magyar nyelv s kultura befolyása alá került a lakosság. Hogy a különböző befolyások természetét világosabban figyelemmel kisérhessük, nem lesz fölösleges, ha futó pillantást vetünk a nyelvterület, illetve lakóinak a multjára.

A rahóvidéki kisorosz multjáról úgyszólván semmit sem tud. Minden erre vonatkozó kérdésre egy válasza van: *tá pryjšóv ďído des yz bitángiv, ále bizivno ňičó ne znáju:* Őseim valahol a bitangok közül jöhettek, de semmi bizonyosat sem tudok. A válasz részben fedi a történeti valóságot, mert a máramarosi hucul nyelvterület első lakosai galiciai szökevények voltak, akik a lengyel elnyomatás elől menekültek az akkor lakatlan erdőségbe.

A XVI. század folyamán nyelvjárásunk vidéke teljesen lakatlan volt még. Azután egyenként vagy kisebb csoportokban letelepedtek a menekülők s évtizedekig éltek a nélkül, hogy a magyar hatóságoknak tudomásuk lett volna az új lakosokról (l. BIDERMANN: Die ungarischen Ruthenen. Innsbruck. 1867. és DULIŠKOVIČ: Istoričeskija čerti uhro-russkich. Ungvár. 1874.). Különben a kincstár szivesen vette az ilyen önkényes birtokbavételeket, mert az új letelepülők irtották az erdőket és a vadállatokat, s ezzel lakhatóvá tették a vidéket. Ezért mindíg adóelengedésben is részesültek. Ily adóelengedésben részesült 1600 körül az egyetlen terebesfejérpataki (Trebušĕny) lakos; Rahón a XVII. század végén s a XVIII. század elején a kincstári adatok szerint 14 gazdálkodó lakott, más lakott terület az egész Tiszavölgyön Lonkától fölfelé (l. a térképet) nem volt. — A nép tehát legelőször kincstári hatósággal lépett hivatalos érintkezésbe s ezzel magyarázható, hogy az erdészetre s bányászatra vonatkozó kifejezéseiket a latin vagy a német nyelvből kölcsönözték. Ugyanekkor a szomszédos oláhterületről a pásztorok gyakran felkeresték a mostani hucul nyelvterületen fekvő havasi legelőket és ez a magyarázata, hogy a havasok egy része román elnevezést kapott s a tehenészet- és juhászatra vonatkozó szavak egy része románeredetű („*vátră*" pásztortűz, „*úrdă*" egy túrófajta, „*strúngă*" ól, ahol a juhokat megfejik, „*berbenýćĕ*" tejes hordó stb.)

Egy dialektus ismertetésénél azonban szükséges a nyelv kialakulására vonatkozó tényezők felderítése, különben sok kérdés a homályban maradna. Különösen szükséges a mi dialektusunknál, mert a mi huculjainkra vonatkozólag alig vannak biztos adataink; az ethnographusok még hovatartozásukat illetőleg sem jutottak megegyezésre. Egyesek szerint az u. n. hájdámákok s erdei rablók (*oprýšky*) utódai, de egyetlen szavuk sincs a gyilkoló eszközökre: nyíl, puska, tőr stb., sőt nem is értették, amikor egy hájdámák

fegyverzetét leírtam s a galiciai hucul szavakkal neveztem meg. — Az is különös, hogy lakásaikat nem csukják be, amit bizony rabló nép utódainál alig lehet megérteni. SUCHEVIČ: Huculščina c. művében az összes galiciai hucul községekre kiterjeszkedik, de a máramarosiakat nem is említi. Említést tesz róluk KAINDL: »Ethnographische Streifzüge durch die Ostkarpaten« című értekezésében, de csak néhány népszokást ismertet. (Itt említem meg, hogy legujabban VOVK foglalkozott a huculokkal. A »Materijali do ukrajinsko-ruskoji etnologiji« váll. X. kötetében (1908.) »Antropometrikus kutatások Galicia, Bukovina és Magyarország kisoroszairól« címen. Ebben a műben beszámol a huculok között végzett antropometrikus vizsgálatairól a haj- és szem-szín, testmagasság, koponya alkat és életkorra vonatkozólag.) Találkozunk oly véleménnyel is, mely szerint huculjaink elszlávosodott románok (Weigand prof.), de ez a pár román szó, melyet dialektusunkban találunk, ily következtetésre nem jogosít (vö. különben: DELBRÜCK, Einleitung, 1908[5], 136. lap).

A nép maga *„rusnák“* kisorosznak nevezi magát s csak a szomszéd községek lakói gúnyolják őket huculoknak. A szomszédos szlávoktól külsőleg is elütnek. Míg a környékbeli szlávok szőkék, a huculok többnyire barnák. A rahóvidéki hucul tiszta szlávnak tartja ugyan magát, de tud oláh érintkezésről is, oláhnak nevezi (Volosin) a pár elszlávosodott oláh családot most is. A lakosság nagyobb része a XVIII. század folyamán vándorolt be a szomszédos galiciai hucul falvakból (Worochta, Jablonica, Tartarow stb.). Nyelvjárásunk összes lakosai nyelv és valláskülönbség nélkül mind bevándorlottak. Először jött a hucul, majd a kincstár németeket telepített, később jött a lengyel-zsidó s végül a magyar.

Anyanyelv szerint százalékban így oszlanak meg: Kisorosz: 70%, német: 14%, lengyel-zsidó 16%. De ez csak anyanyelv szerint áll körülbelül így, mert a rutén nyelvet mindenki beszéli; a magyart meg körülbelől a lakosság egyharmada. A magyarországi hucul nyelvterület, mint a térkép mutatja, a Tisza mentén Lonkától kezdődőleg Kőrösmezőig terjed és a következő községeket öleli fel: Rászócska *(Rosúškä)*, Gyertyánliget *(Kobyléckä polênä)*, Kaszómező *(Kosivskä polênä)*, Terebesfejérpatak *(Trebušêny)*, Barnabás *(Berlebáš)*, Rahó *(Ráchiv)*, *Bilyn*, Tiszaborkút, *(Kvásy* és Borkút), Kőrösmező *(Jásiňê)*, Tiszabogdány *(Bógdán)*,

továbbá a Vissó mentén Havasmező *(Ruspolênä* vagy *Ruskopolênä).* A havasmezei kisoroszok nyelve kissé eltér a többi községek nyelvétől: a többi szlávoktól geografiailag el vannak zárva és az oláhokkal élnek állandó érintkezésben, mert közigazgatásilag is oláh járáshoz (Felsővissó) tartoznak. Szókincsükben sok az oláh kölcsönzés, de hangtanuk is eltérést mutat. Igy pl. a kisorosz »buv« volt helyett „byv«-t mondanak, ami másutt azt jelenti: ütött (biti = ütni). Lényegében azonban azonos a többi községek hucul nyelvével. — A máramarosi hucul nyelvjárás központját Rahó képezi. Ez egyúttal a járás székhelye, itt vannak a hatóságok; ide jönnek a szomszéd községek lakói ügyes-bajos dolgaikban, továbbá, ha vásárolnak vagy pedig szórakozást keresnek s nyelvi tekintetben is ezt vehetjük irányadónak, mert történeti adatok szerint ez a legrégibb hucul község.

A következőkben első sorban a Rahón beszélt nyelvet tesszük vizsgálat tárgyává. Érdekes, hogy a néphagyomány nem Rahót, hanem Tiszaborkutat tartja a legrégibb kisorosz telepnek. Hogy miért, nem tudtam megállapitani.

A leírt nyelvterület egységes egészet képez; nincs nagyobb eltérés az egyes falvak beszélése között, csak a havasmezeiek beszédjében találunk eltéréseket, de ezeket a következőkben mellőzhetjük, hiszen ezek nagyobbára lexicalis eltérések; a lexicalis különbség meg úgyis csekély jelentőséggel bir egy dialektus leírásánál.*) Nyelvjárásunk a kisorosz nyelv u. n. hucul ágának egy részét képezi. A nép is szokásaiban, viseletében leginkább a huculokhoz hasonlít s a Terebesfejérpataktól lejjebb lakó kisoroszok is huculoknak hívják őket. Ez az általános gúnyneve a felsőtiszavölgyi kisoroszoknak.

Érdekes, hogy a tiszavölgyi hucul községek lakosai, ha egymásról beszélnek, gyakran nem a falu nevét említik, hanem bizonyos külső tulajdonságok szerint különböztetik meg egymást. Igy pl. a rahóiakat *„fistáči“*-nak nevezik. Ha tiszabogdányi vagy kőrösmezei ember azt akarja mondani, hogy rahóiakkal beszélt, gyakran így fejezi ki magát: *hovorýv jem sfistáčêmy . . . (fist* = farok, *fistáč* = akinek farka van, mert a rahóiak ingüket hátúl sokkal

*) vö. Hermann Paul: Prinzipien der Sprachgeschichte 1908. c. művét.

hosszabban leeresztik a nadrág fölött, mint a többi huculok). Különben a használatos népies elnevezések (gúnynevek) a következők: a rahóiak = *fistáči,* a biliniek: *chàščivnyký (chàščë* = cserje, bokor), erdőlakók: *buŕënyký* (burján, gaz) vagy *vivšënyký,* zabevők. A kőrösmezeiek neve *ľubàký (ľúbko* olv. *ľúpko* = kedvesem, drágám), mert beszéd közben sokszor használják a *ľúpko* megszólítást. A tiszabogdányiak: *šyškári (šýškà* = fenyőtoboz), a borkútiak: *kvàsivci,* Tiszaborkút rutén neve után; a barnabásiak: *hoduľënij* erdőlakók, »mucsaiak«, a terebesfejérpatakiak *tàràbànci,* a polyánaiak (Gyertyánliget és Kaszómező): *poľênci* vagy ritkábban *goľvàči* (mezeiek vagy golyvások). Végezetül itt az általános részben felemlítjük még az egyes községek és a községekhez tartozó különböző földterületek eredeti népies elnevezéseit s az új hivatalos magyar nevet, ha van. A hivatalos magyar elnevezés mindjobban kiszorítja a népies, többnyire kisorosz neveket, mert a rahóvidéki kisorosz hamar eltanulja az újat és így a régi, eredeti hova-tovább feledésbe megy, pedig gyakran megőriz olyan szótövet, mely a köznyelvből már teljesen kiveszett. — A községek hivatalos magyar neve mellett zárójelbe tettük az eredeti nevet is. Egyéb ilyen nevek még a következők: *Hovérlà, Ščàvul* (orosz *ščàvel* ruma acetosa, de oláh végződéssel), *Làbàš* (Laba folyó, die Elbe), *Kvàsny* (keserű, savanyú víz), *Vídryčkà* (Vidrás völgy), *Pávlyk* (Pavel személynév után), *Berendéj.* (Ezzel a névvel az oláhok között is találkozunk (falu), de lehet, hogy szláv tő: *berendéjkà* = játékszer stb.) *Jàderen* (jàdró, golyó) gyors hegyi pataknak a neve; *Báldin* folyó neve. Eredete kétes, talán összefüggésbe hozható a Balduin névvel. *Lóntràsà, Berlebàš* (*àš* képző oláh hatás), *Tárnyčyn,* kökényes *(tárnynà,* a kökény), Hlij, agyagos terület, DÚMYN (havasi legelő neve); úgyszintén *Terýntyn, Pelýcy, Pereslóp, Kyrčýjà, Flántus* (eredete?), *Gerečêskà Bovt, Brebeńêskà* (brebena = erdei virág, Waldanemone, valószínűleg metatézissel a verbena szóból), *Stárëj, Tomnàtýky,* (rom. tomnatec = őszi) őszi legelő, *Hármàńêskà* (rom. *harmán* = bekerített hely, *Šésul* síkság (rom. *šes*-ul), *Úrdà* (rom.), Stij, *Vérchiščàv, Grápà, Strunžênà* (rom. strungà), *Pjétros* (rom.), *Mágurà* (rom.) halom, *Ménčul* és *Ménčil,* önálló hegy neve; *Kólńiskà* (t. i. *polonynà)* rom. kolnik = halom; továbbá gyakori földterület nevek: *cýplyn, gleméj, džúrdžëk, zàfínok, Vilšýnskyj, Viľchovàtyj* (cserjés),

Siľskyj, Sókoľiv, Ľiščênkȧ (mogyorós), Kámenec, *Dovžênȧ, Pereľísok, Serėdńë, Stájyščë (stájńë); pláj* (hegyi út); *Kudŕêvyj* (göndör), *Usťiríky* (Tiszaköz), *Koroľívskȧ, Pléšë* stb.

Az eddig mondottak, meg az elnevezések tanúsága szerint is, nyelvjárásunkban négy hatás találkozott. De az első kettő — időszerint a legrégibb a lengyel s román — ma már alig van hatással a nyelvre. — 1. A lengyel befolyást a bevándorlók közvetítik, még pedig leginkább a kereskedők, kik az utóbbi évtizedben vándoroltak be s lengyeles kiejtéssel beszélik az orosz nyelvet. — 2. A román befolyás elmult a közigazgatási és gazdasági különválás folytán (Havasmezőt nem tekintve). — 3. A német befolyás még most is tart s ez leginkább a szókincsben jelentkezik s végül — 4. a közigazgatás és iskola útján a magyar befolyás, mely ma a legerősebb s nemcsak a szókincsben, hanem a hang- és alaktanban, sőt még a mondattanban is jelentkezik. Most három nyelv keveredik egymással folytonosan: német, magyar, orosz. A lakosság közül sokan mind a hármat beszélik s a három érintkező nyelv kölcsönösen hat egymásra.

Ami a szókincset illeti, abban világosan kimutatható az idegen hatás, mert rendesen egy bizonyos fogalomkörre szorítkozik az átvétel.

Igy az ipar, kereskedés, forgalom körébe tartozó szavak nagy része német eredetű. Az egész vidéken nincs sem kisorosz kereskedő, sem pedig iparos. Pl. *šúster* cipész, *cimirmán* ács, *vȧrštát* (lengyel: warsztat) műhely, *hymbľuváty* kereskedni (handeln); *cug* igásfogat, *Fóršpont* előfogat, *vékslyk* (Wechsel) váltó stb. Ugyszintén németből kölcsönöztek sok erdészeti szót, és kifejezéseket is pl. *Féšter* erdész (Förster), *jáger* erdőőr, vadász, *volmájster* erdőmester (Waldmeister). — Az árúcikkek neveit a lengyel-zsidó nyelvet beszélő kereskedőktől vették át: *krochmáľ* keményítő, lengy. króchmal < Kraftmehl; *kȧmfórȧ* kámfor lengy. kamfóra < Kampher; *kȧlȧfónijȧ* gyanta, lengy. kalafónia < Colophonium; *kávȧ* kávé, lengy. káwa; *špýlkȧ* kötőtű, lengy. szpilka; *ímbir* gyömbér, lengy. imbier < Ingwer; *šnúr* zsinór, lengy. sznur < Schnur; *gȧtúnok* fajta, minőség, lengy. gatúnek < Gattung stb. A közigazgatás és igazságszolgáltatás körébe tartozó kifejezéseket nagyobbára a magyarból vették és veszik át *(biršág, jȧrȧšbyriv*

stb.). De itt aránylag szegény a szókincs; a bírósági fogalmakat rendszerint körülírással fejezik ki: pl. felperes = *chto zápravotýv*, aki beperelt, alperes = *kohó záprávotýly*, akit bepereltek stb. Szláv eredetűek általában a fák, növények, állatok nevei. Általános és erkölcsi fogalmakra — mint minden alacsony kulturájú népnek[1] — alig van egy-két szavuk, ismerik a templomban hallott kifejezéseket (orosz egyházi szláv) és az iskola közvetítésével néhány magyar szót. — Pl. a »haza« fogalmát egyszerűen „*kráj*" tartomány, vidék szóval jelölik, más kifejezést nem ismernek.

Jellemző sajátsága a dialektusnak az egyszerűségre és egyformaságra való törekvés, ami leginkább a hangtanban s mondattanban jelentkezik. Különben az egyformaság alapvonása a népnek. Hogy egy példát említsek: csak egyetlen egy dallama van, jólehet a kisorosz nagyon is dalos és muzsikális. Lonkától lejebb — tehát a hucul nyelvhatáron túl — azonnal találkozunk különféle dallamokkal, de Rahó vidékén csak egy melódiát ismernek bármily szövegre. Még az iskolában tanult magyar dalokat is saját monotón melódiájukra éneklik. — Ez az egyformaság megvan a nyelvben is. Egy bizonyos schema szerint illeszti be szókincsébe a kölcsön vett szavakat, még pedig „*ka*" és „*yk*" képzőkkel vagy pedig változatlanúl hagyja pl. *tíšler* asztalos, de *borňóvká* borju, bornyu (katonánál); *kártká* menetjegy (Karte) *čisárká* országút, *cúkryk* cukorka cukerli, *hárnáglyk* (Haarnadel) hajtű, *krávátlýk* (gallér) cravatte stb. A patronimikák közül is — amelyben igen gazdag a kisorosz nyelv — csak egy-kettő használatos, még pedig az »uk« és »yk«: *Jurčúk, Tomášúk, Koláčúk, Kátereňúk, Melnyčúk, Šmíľyk, Drúľyk;* elég gyakori még a *tá: Woróchtá, Šémotá Béšotá* stb.

Általában igen lassan beszélnek. A máramarosi hucul minden szót értelmesen — csaknem szótagolva — ejt ki. A hangsúlyt csak az veszi észre, aki magát a nyelvet is érti, más megfigyelő nagyon monotónnak találja a beszélést. Mint említettük, a máramarosi hucul nyelvjárás magában zárt területet képez. A geografiai

[1] vö. Max *Müller*, Vorlesungen II. 295.; *Nyrop*: Das Leben der Wörter, Leipzig 1903. *Wundt*: Völkerpsychologie I. B. Leipzig 1900. (522., 556. stb.) *Wundt*: Sprachgeschichte und Sprachpsychologie, Leipzig 1901.

tagozódás is olyan. A Tisza völgye Rahó központtal természetes egészet képez s valóban ez a nyelvjárás, mint valami kis sziget, teljesen külön áll a magyar-orosz köznyelvtől. Még egyáltalán nincs feldolgozva; annyira el van rejtve a kutatók elől, hogy nem is vesznek róla tudomást.

A lakosság ezelőtt egyáltalán nem tudott írni, olvasni, nem is maradt fenn semmi írott emlék és így minden történeti összehasonlítás ki van zárva. Csak a tényeket, a mostani állapotokat figyelhetjük meg, azt jegyezhetjük le. A mi nyelvjárásunkat kivéve, a hazai kisorosz nyelv majdnem mind egyforma, csaknem mindenütt olyan, mint azt Volosin kisorosz (rutén) nyelvtanában látjuk. Hogy a különbséget az általános magyar-orosz és a mi dialektusunk között némileg feltüntessük, álljon itt pár példa Volosin nyelvtanából és a hucul megfelelés, amint azt a rahóvidékiektől hallottam. Sajnos, Volosin a szöveget nem látta el hangsúllyal s így a hangsúlybeli különbség nem fog feltűnni:

1. *Hde je moja Olenka? Ona pôjde zomnov do ľisa.* Rahón: *De je mójȧ Olénkȧ? u̯ná píjde zomnóv u ľis.*

2. *Budeš robyty ot rana do večera otъ pjatoho časa do dvanadcatoho.* Nálunk: *búdeš robýty vid ránȧ dou̯ véčir vid pjëť čásiv dou̯ dvȧnácit'!* vagy pl. a Polivka (53. o.) c. olvasmány első mondata: *Polivka dnesj ne dobra-hovorila Nastja pri obiďi i položila ložku.* Nálunk: *Júškȧ nýńi ne dóbrȧ, hovorýlȧ* (gyakoribb: *kázálȧ) Nástúńë pry obiďi táj poklálȧ lýšku* stb.

Dialektusunkban igen sok az idegen elem, de valami határozott szabályszerűséget az újabb átvételeknél nem konstatálunk. Azt mondottuk előbb, hogy az átvétel bizonyos schema szerint történik. Itt látszólagos ellenmondás van, de csakis látszólagos. A schema abban áll, hogy a kölcsön vett szó rendesen 3 alakban fordúl elő: 1. változatlanúl, 2. *ka* képzővel, 3. *yk* képzővel.[1] Pl. *fártúch* kötény < l. *Fartuch; téherkȧ* tehervonat (t. i. *žeľiznýćë); így: góvduškȧ* vegyesvonat; *šnélkȧ* gyorsvonat < *Schnellzug; véstlyk* mellény < n. *Weste; híblyk* gyalu < n. *Hobel; šnúftyklyk* zsebkendő < n. *Schnupftuch* (itt *šnuftuchelt* értenek; ez a szó a Rábaközben is előfordúl *snuptikli* alakban).

[1] Az átvett szavak végződésének átalakitására vonatkozólag érdekes magyar adatokat közöl *Simonyi* Zs. M. Nyelvőr, VII. k.

Vegyesen találunk magyar, orosz, német szavakat; lépten-nyomon találkozunk keverék mondatszerkezetekkel s kifejezésekkel. Pl. a *boh by tĕ póbyv* isten verjen meg kifejezés hatott a *šľág by tĕ tráfyv* új kifejezés alakúlására, amely most a legszokottabb káromkodása a népnek s csaknem kiszorította az elsőt.[1] Az igen szócska „*jo*" (magyar labialis rövid *a*); más szócskájuk az igenre nincs!

[1] Hazánk más szláv nyelvjárásában is ismeretes különben a kifejezés pl. Nagyszombat vidékén is ezt mondják: *šlak tĕ trafij.*

II.

A rahói kisorosz nyelvjárás hangtana.

Egy nyelvjárás leírásánál legnagyobb fontossággal bir a hangtan. Már Humboldt[1] is azon a véleményen volt, hogy a nyelvek közötti különbség első sorban a hangrendszerben nyilvánul. Még inkább mondhatjuk ezt a dialektusokról, mert főleg hangrendszerben tér el ugyanazon nyelv egyik nyelvjárása a másiktól. Igy a kisorosz nyelvet is első sorban hangrendszere választja el a nagyorosztól és a fehérorosztól.

A kisorosz köznyelv hangrendszerét az *i* hang kedvelése jellemzi. Az óbolg. *ě*-nek a kisoroszban *ji* (*i*) felel meg (»ikavismus«) óbg. *besědǎ* beszéd, kisorosz *bésidǎ*. Ugyancsak *i* hangot találunk zárt szótagokban az etymologikus *o* és *e* hangoknak megfelelőleg a kisorosz nyelvjárás túlnyomó részében. A magyarorosz nyelvjárások közül azonban csakis a tiszavölgyi huculoknál van meg következetesen ily esetekben az *i* hang, másutt a hazai kisorosz nyelvben *u* vagy *o* hanggal találkozunk a helyén pl. óbolg. *bogъ*, nagyorosz *bogъ*, hucul *bih*, másutt *buh* vagy *boh*. — A kisorosz köznyelv s a kisorosz irodalmi nyelv (az ukrainiai és galiciai kisorosz írók műveiben) uralkodó vocalisa az *i*, utána leggyakoribb az *y*. Igy találjuk ezt a tiszavölgyi hucul nyelvjárásban is. A nagyoroszban az *a* az uralkodó hang.

A rahóvidéki hucul kisorosz nyelv hangtanának ismertetésénél szükségesnek tartom még, hogy néhány általános megjegyzést bocsássak előre.

Eltérés van a született kisorosz s a más nemzetiséghez tartozó egyének beszélése között. Bár a bennszülöttek mind beszélik

[1] vö. Delbrück: Einleitung in die idg. Sprachwissenschaft 1908. [5] 49. A nyelvjárások osztályozásának alapjáról legfontosabb utasításokat nyujt H. *Schuchardt*: Über die Klassifikation der romanischen Mundarten. Graz, 1900.

ezt a nyelvet, mégis nem egyformán, sőt még a kisoroszok között is máskép beszélik azok, akik csak azt az egy nyelvet ismerik és azok, akik németül vagy magyarul is tudnak. A következőkben csakis azoknak a beszédével fogunk foglalkozni, akiknek anyanyelve ez s akik más nyelvet nem beszélnek, iskolába nem jártak s falujukat nem hagyták el. Kissé nehéz feladat, mert a rahóvidéki lakosság keresett erdőmunkás, messzi elviszik őket, sokszor idegen országokba. Csakis az öregek maradnak otthon s ők őrzik meg a hagyományokat, a többiek szivesen utánozzák, amit másutt tanultak, tapasztaltak, sőt még a kiejtést is megváltoztatják. Az írni, olvasni tudók a templomban hallott, az iskolában tanult orosz egyházi szláv nyelvet utánozzák s a kisorosz ujságok (*Neďiľa*, *Nauka*) nyelvét követik. Igy pl. a falujából ki nem mozdúlt kisorosz mindig *ë*-t mond palatalizált hangok után oly esetekben, amikor az írásban *a*-t találunk: *fíndžë* findzsa, *kúľë* golyó (*kulja*), *kúzńë* kovácsmühely (*kuznja*), *kúchńë* konyha (*kuchnja*), *lóšë* csikó (*lóšá*), *mážë* mázsa, *zemľë* föld (*zemlja*) stb., az írni és olvasni tudók s az utazó munkások ilyenkor *à*-t vagy ha hangsúlyos, *á*-t mondanak: *fíndžà, kúchńà, mážà, zemľá* stb. Igy pl. Gyertyánliget és Kaszómező eredeti neveit kétféle kiejtésben halljuk: *Poľánà* és *Poľënà*. — De a dialektus leírásánál csakis az eredeti kisorosz kiejtést vesszük figyelembe.

Ezek előrebocsájtása után áttérhetünk a rahói hucul kisorosz nyelvjárás vocalismusának és consonantismusának az ismertetésére. A fonetikus átírásokban előforduló betüket és jelzéseket a következő hangértékkel jelölöm:

i magyar rövid *i*,

ii hosszú *i*,

í hangsúlyos *i*, (azaz hangsúlyos szótag *i* voc.-a)

e = rendes kisorosz e (*é* hangsúlyos szótag *e*-je),

ee = hosszú e,

ë nagyon zárt *e* (*ë́* hangsúlyos szótagban),

y kisorosz *y*, a magyar *i* és *e* közötti hang (*ý*, ha hangsúly esik szótagjára),

à = magyar *á*-nak rövidje, mint a latin *a* (*á*, hangsúlyos szótagban),

o igen nyilt *o*, csaknem úgy hangzik, mint a magyar labiális *a* (*ó* hangsúlyosban).

u magyar rövid *u*, (*uu* hosszú *ú*, *ú* hangsúlyos szótag *u*-ja).

Palatalismus jele a dialektus szavainál ', más nyelv szavainál *j*. Tehát *ŕ* = *rj*, *ś* = *sj*, *d'* = magyar *gy* (dj), *t'* = magyar *ty*, *ń* = magyar *ny*, *l'* = magyar *ly*, *ź* = *zj*, *ć* = *cj*.

' jel vocalis fölött a hangsúlyt jelzi, a hosszúságot pedig a betűkettőzés tűnteti föl.

Az *y*-nek megfelelő hang a magyarban nincs. Kiejtését illetőleg gyakorlati szabályként azoknak, kik a rahóvidéki nyelvet tanulják (ügyvéd, tisztviselő), azt ajánlják, hogy e hangnál a magyar hosszú *é*-re gondoljanak (pl. *é*-tel, *é*-let) s azt követő »*j*« mellékzönge nélkül ejtsék ki, tehát az articulatio olyan, mint kezdetben a magyar hosszú *é*-nél.

Természetesen a fenti írásjelek csakis a karakterisztikus hangok jelzésére szolgálnak. Mint általános szabályt szükséges megjegyeznünk, hogy a hangsúly alatti szótagok tisztábbak és valamivel *hosszabbak*, mint a hangsúlytalanok, de ily esetekben a hosszúságot külön nem jelöljük.

Legfeltűnőbb és gyakori vocalisa dialektusunknak az *y*, *ë*, mely több hang helyén fejlődött, aminek magyarázatát részben dialektusunknak egyszerűségre való törekvésében látom. Ez összefügg a nép karakterével. Mindenben lassú, kényelmes, nem barátja a változatosságnak, rendes megszokott schema szerint él és abba illeszt be mindent, még beszédjét is.

Hangsúly tekintetében dialektusunk a kisorosz hangsúlyozási szabályokat követi, már amennyiben szabályokról szó lehet (lásd Archiv f. sl. Ph. II. HANKIEWICZ, a III. WERCHRATSKIJ s a VII. k. HANUSZ J. idevágó értekezéseit). A magyar nyelvnek a hatása azonban néha már a hangsúlyozáson is észrevehető; így első szótagra esik a hangsúly oly szavakban is, amikor szabályszerint más szótagon kellene állania pl. *béfel* parancs, német *Befehl.* Természetesen hangsulyozási szabályokat itt nem állíthatunk föl, de minden egyes szónál jelöljük a hangsúlyt, ismét kiemelvén, hogy a hangsúly mindíg bizonyos közepes hosszúságot ad az illető szótag vocalisának.

A.

Vocalismus.

A rahói nyelvjárás vocalisait a következő táblázat tünteti föl:

	Illabiales		Labiales	
	Palatales	Gutturales	Palatales	Gutturales
Felső nyelvállás	*(i)* *i*			*u* *(ú)*
Középső nyelvállás	*y* *ë* *e* *(é)*			
Alsó nyelvállás		*ȧ* *(á)*		*o* *(ó)*

Az *y* vocalis közelebb van az *i*-hez, az *ë* pedig az *é*-hez, tehát tulajdonképen a felső és középső nyelvállás között képződnek.

Ide sorozhatjuk még az *i̯* és *u̯* hangot, amelyek hol vocalis, hol meg consonans hangértéküek, de az átírásban a consonans *i̯*-t *j*-vel, a consonans *u̯*-t pedig *υ*-vel jelöljük s csak ott hagyjuk meg az *i̯* és *u̯*-t, ahol nem határozhatjuk meg pontosan a hangértéket.

i, *i*

Az *i* hangnak egy nuancea van csupán, de hangsúlyos szótagban nagyobb a nyelv feszültsége, mint hangsúlytalan szótagban.

ji < *ě*. Az óbolgár *ě* (nagyorosz *jě*, *ě*) vocalisnak megfelelőleg, mint általán a kisorosz köznyelvben, a rahói nyelvjárásban is *ji*-t találunk (ahol a *j*, ha nem a szó elején áll, azt jelenti, hogy jésíti a megelőző hangot). Az eredeti *ě* nyujtás folytán már a XIII. században átment *ji*-be: *ě* > *ee*, > *i̯e*, *ьje* > *ьji* > *ji* (*i*) (A fejlődés menetének részletes ismertetését l. SOBOLEVSKI: Lekcii po istorii russkago jazyka.[4] 50, OGONOWSKI: Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache 26, s VONDRAK: Gr. I. 42, 69) pl. *chl'ib* kenyér, óbolgár *chlěbъ; chot'ity* akarni, óbolgár *chotěti; d'il* halom, óbolgár *dělъ; d'ivká* leány, óbolgár *děva; d'itko* ördög, óbolgár *dědъ* öreg; *hr'ich* bűn, vétek, óbolgár *grěchъ; hńizdó* fészek, óbolgár *gnězdo; l'is* erdő, óbolgár *lěsъ; l'ito* nyár, óbolgár *lěto; ńimýj* néma, óbolgár *němъ; ol'ij* olaj, óbolgár *olěj; t'ilo* test, óbolgár *tělo; pot'ichá* vigasz, vigasztalás, óbolgár *utěcha.*

i (*i*)-t találunk zárt szótagokban az etymologiai (eredeti) *o* és *e* hangok helyén. A régi orosz nyelv dialektusai közül a halics-volhiniai nyelvjárásban — amelyből a mai kisorosz fejlődött — a félhangzók *ъ ь*, s a szóvégi tiszta *i* elenyészése az előttük levő zárt szótag *e* illetve *o* hangzójának a megnyujtását vonta maga után. *e* > *ee*, óbolgár *šestь*, *šeest'*, ebből *šist'* hat, pl. *véčir* este, óbolg. *večerъ* no. *večerъ; remíń* szíj, óbolgár *remenь* no. *remenь.*

Ugyanezzel a fejlődéssel találkozunk az *o* hangnál is. Az *o*-ból zárt szótagban nyujtás folytán fejlődött *oo* labializálódott *u̯o*-vá s ez az *u̯o*, *úo* azután vagy *' u* vagy pedig *' i*-be ment át. A vörös kisoroszban s így a huculban is *i* hang fejlődött, tehát: *bih* isten, óbolgár *bogъ; jávir* jávorfa, óbolgár *javorъ* (l. Vondrák Gr. 42., 91.).

Egyes jövevényszavakban is találkozunk zárt szótagban *e* vagy *o*-ból fejlődött *i* vocalissal: *ráspil'* ráspoly, *bét'ih* betegség.

Következetesen csakis az eredeti *e* és *o* hangok helyén áll *i*, tehát nem áll az u. n. polnoglasije folytán fejlődött *o* és *e* helyén még zárt szótagban sem: óbolgár *vlasъ* haj, no. *vólosъ*, kisorosz *vólos;* ilyen *hólod* (óbolg. *gladъ*), de *bérih* part, óbolgár *brěgъ* no. *beregъ*.

Az analogia megakadályozta a hangtörvény érvényesülését egyes esetekben. Igy az igeragozásnál az igék praesensében: óbolgár *nesešì, nesetъ . . . nesqtъ*-nak, kisorosz *neséš, nesé* (*nesetъ*-ből), felel meg *e*-vel *i* helyett oly alakok behatása folytán, melyekben nem történt meg a félhangzók kiesése pl. *nesémo, neséte* stb.

i vocalist találunk nyilt szótagban a következő szavakban: *dorižeńkà* utacska, *lásťivkà* fecske, *pidvečirok* esteli szürkület. Az Ogonowski művében említett következő szavak: *dzvinok, kaminec, stilec, virch, vivk* dialektusunkban *e* és *o*-val vannak meg; tehát: *dzvonók* csengő, *kámenec* kövecske; *stoléc* szék, *veŕch* hegytető, *vovk* farkas.

A kisorosz hangtörvények szerint a nyujtás folytán az *o*-ból fejlődött *i* nem jésíti a megelőző consonanst. Nyelvjárásunkban itt is találkozunk jésítéssel, különösen a kőrösmezeiek beszédjében. A következő szavakat mindig jésítve ejtik az egész nyelvjárásban: *báťih* bot, óbolg. *batogъ; hńij* óbolg. *gnojъ; siľ* só, óbolgár *solь; sńip* kéve, óbolgár *snopъ*.

i, vi < *o* szó elején zárt szótagban: *vin* ő, óbolgár *onъ; vivčê* juh, óbolgár *ovьca; viknó* ablak *okno; vit* és *vid* óbolgár *otъ; vidbýty* elütni, *vidnésty* elvinni, *vitkolý* mióta, *víľchà* égerfa, óbolgár *olьcha; vivtár* oltár, óbolgár *olъtarъ; vìspà* himlő, óbolgár *osъpà; ovés* zab, de *vivšênyj* zabból való; *vivšênyk* zabevő.

iv < magyar *ó, ő*-ből. Az *iv* kapcsolatban az *i* mindig hangsúlyos: *byriv* bíró; *bágiv* bagó; *kánčiv* kancsó; *lupiv* lopó; *sábiv* szabó (szokottabb *šnájder); štáľiv* istálló; *váľiv* váló; *nápernivkà* napernyő; *ešerńivkà* esernyő.

Kölcsönszavakban is *i* áll a megfelelő vocalis helyén: *rozhirýty* elhírelni; *hírešnyj* híres; *pípà* pipa; *páripà* paripa; *misérija* szegénység, latin miser; *cipceráj* Zipzerei; *bitángà* bitang; *cimirmán* ács. Ugyancsak *i* vocalis áll a latin *ia-io*, német *ion* végződés *i* vocalisának megfelelőleg a lengyel és magyar nyelv közvetítésével átvett szavakban pl. *licitácija* stb. (lásd az *a* hang alatt).

y > *i* megfelelést találunk *vy* > *vi* igekötőben: *vihnáty*, óbolgár *vygnati* kiűzni; *vihádáty* kigondol, nagyorosz *výgadatь; vihovoryty* kibeszélni no. *výgovoritь; vidáty* kiadni no. *výdatь; videržêty* kitartani no. *výderžatь; vijty* kimenni no. fut. *výjdu;*

vidumáty kigondol no. *výdumatь; vizváty* kihívni no. *výzvatь; vikládsty* kitenni no. *výklastь* stb.

i hangzót találunk a galíciai és bukovínai huculoknál is a *vi* (óbolgár, nagyorosz *vy)* igekötőben. Máskor *y*, tehát: *vysókyj* magas, óbolgár *vysokъ*.

i és *y* hangok változása már régi nyelvemlékekben előfordúl. Dialektusunkban az óbolgár *y*-nek (nagyorosz *y)* és *i*-nek következetesen *y* felel meg s csakis a *vy* igekötőben van *i*: *vi*. — A kölcsönszavakban is találunk *y*-t *i* helyett *š, ž, č,* valamint gutturalis consonansok után, illetve közelében pl. *ȧjrychtúnok* szobaberendezés < Einrichtung; *brýčkȧ* < bricska; *gȧrádyč* < garádics, lépcső; *mȧšýnȧ* gép < Maschine; *pȧlȧčýntȧ* < palacsinta; *pȧprýgȧ* < paprika; *regymént* (ezred) < Regiment; *šýfon* < Sifon; *šýnglȧ* (zsindely) < Schindel; *šýnȧ* (sín) < Schiene; *trȧfýkȧ* < trafik stb.

A galíciai huculban *i*-t találunk néhány községben a nagyorosz *ja*, óbolgár *ę* helyén a *sę, sja* visszahatónévmásban, ahol a rahóiak mindig *ë*-t mondanak pl. *jek śi majete?* hogy vagytok, Rahón *ják śë májete?*

e, ë.

A rahói hucul-kisorosz nyelvjárásban három *e* hangot lehet megkülönböztetni. 1. A rendes kisorosz *e;* 2. a palatalizált hang közvetlen közelében mindig kissé zártabb, mint más helyzetben (de ezt külön nem jelöljük); 3. *ë* nagyon zárt *e*, igen közel az *y*-hez.

a) Dialektusunk az *e* hangnál nem tér el az ukrainai és a galíciai kisorosz köznyelvtől, miért is csak az esetek rövid fölsorolására szorítkozunk: 1. *e* áll eredeti (etimologikus) *e* hangnak megfelelőleg nyilt szótagokban: *ze-lé-nyj* zöld, óbolgár *ze-le-nъ;* 2. az óbolgár szóvégi *je* helyén: *póle* mező, óbolgár *polje;* 3. az óbolgár lágy félhangzó *ь* helyén ott, ahol a nagyoroszban: *deń* nap < óbolgár *dьnь;* 4. az u. n. *telet-teret* hangcsoportban: *berézȧ*, óbolgár *brěza* s végűl 5. a *cons* + *rъ* + *cons* hangcsoportnak megfelelőleg: *krest* óbolgár *krъstъ*.

A felsorolt hangtörvények szerinti eseteken kívűl *e* hangot találunk kölcsönszavakban az átadó nyelv *e* vocalisának a helyén: *ȧtrés* (cím) lengyel *adres* < Adresse; *ȧpetýt* (étvágy) < Appetit; *ȧréšt*, lengyel *areszt* < n. Arrest; *ȧréndȧ* (bérlet) < arenda;

árenduvály; béfel (parancs) < n. Befehl, a hangsúly a némettől eltérőleg az első szótagra esik; *berájt* (kész) < n. bereit; *frájter* (tizedes) < n. Gefreite magyar közvetítéssel; *géršli* (dara) < m. gersli; *kézeš* < m. kezes; *híresnyj* (híres); *kúvertká* (levélboríték) < Couvert; *pergeluvály* (pergelni, pörkölni); *regymént* (ezred) < Regiment; *réndešno* < rendesen; *régulá* (szabály) < regula; *resédá* < rezeda; *špekulácijá* < lengyel *speculacya* (Spekulation); *štémplyk* (bélyeg) < Stempel; *telegrám* (távirat) < Telegramm; *verbúnok* (sorozás) (vagy *senterúnok*) < 1. *verbúnek*; *véstlyk* (mellény) < n. Weste stb. — Ámde egy-két szóban más vocalist találunk az eredetí *e* hang helyett: *cájgár* (óramutató) < n. Zeiger; *cimirmán* ács < n. Zimmermann.

e < *a* megfelelést konstatálhatunk e szóban: *deléko* < *daleko* h. messzi, messzire; óbolgár *dalekъ*, lengyel *daleki*, no. *dalëkij*, tót *daleko*.

A német szavak véghangzó *e*-je helyett *á* hangzik: *fárbá* < n. Farbe, *fáná* < n. Fahne stb. (l. az *á* hangnál).

Az *e* > *o* fejlődést l. *o* alatt.

Ogonowski i. m. 37. azt állítja, hogy a hangsúlytalan *e* az összes dialektusokban a hanyag kiejtés miatt a hangsúlyos szótag előtt vagy után (úgy a nyilt, mint a zárt szótagban is) *i* *(y)*-be megy át pl. *višilé*, *vešilé* helyett, *śiló*, *śeló* helyett stb. A rahói és rahóvidéki nyelvjárásban mindig *e*-t találunk, csakis a *miňi* nekem névmásban áll *i*.

b) *ë* a rahói és rahóvidéki hucul-kisorosz nyelvjárás uralkodó vocalisa. Áll 1. az óbolgár s a nagyorosz *ja* helyén, továbbá minden *a* helyén, ha palatalizált consonans előzi meg. 2. Az óbolgár *ję*, *ę*-(nagyorosz *ja)*-nek megfelelően. 3. Közhasznált (s konkrét) szavakban az óbolgár *ije* végzetnek megfelelően.

Nem az egész hucul-nyelvterületen találunk *ë* hangot *ja* és a palatalizált consonánsok után álló *a* hang helyén, csak itt-ott, mint Ogonowski mondja: »mitunter der Gebirgsidiom der Huzulen«. A bevezetésben már hallottuk, hogy a rahói s a rahóvidéki huculok beszélésében itt kétféle kiejtéssel találkozunk. Az újabb, iskolát végzett generáció *a*-t mond, de az eredeti, szokottabb, általános kiejtés az *ë* s mi itt az eredeti, régibb kiejtésmódot írjuk le.

búřë vihar, óbolgár, no. *burja*, lengyel *búrza; dušë* lélek, óbolgár *duša*, no. *duša; ležëty* feküdni, óbolg. *ležati*, no. *ležatь;*

večěřë vacsora, óbolgár, no. *večerja; vóľë* akarat, óbolgár *volja*, no. *volja; žěľ* szomorúság, bánat, no. *žalь*, óbolgár *žaliti; žěbä* béka, no. *žaba*, lengyel, tót *žaba.*

A magyar-oroszban az óbolgár *ja*, nagyorosz *ja*-nak szintén *ja* felel meg s hazánkban csakis a tiszavölgyi huculban *ë* a megfelelő hang.

Igy tehát oly szókban is, amelyekben a lengyel *ia*-t ír, dialektusunkban *ë*-t találunk pl. *kúchńë* konyha l. *kuchnia; káńë* kánya l. *kania; kúzńë* kovácsműhely l. *kuznia* stb.

ë < óbolgár *ję, ę, kńëhëńë* úrasszony, óbolgár *knęgynja* fejedelemnő no. *knjaginja; kľëtvä* átok, óbolg. *klętva*, no. *kljatva*, lengyel *klątc; ťëhnúty* húzni, vonni, óbolgár *tęgnąti*, no. *tjanutь*, lengyel *ciągnąc; žëlo* tövis, óbolgár *żęlo; ťëško* nehezen, óbolgár *tęžьko; śë* visszaható névmás, óbolgár *sę: bábä yhráje śë z onúkämy:* a nagyanya játszik unokáival; *vit kolý śë účyš po rúšky?* mióta tanulsz kisoroszúl? *Nästúńë śë viholodńilä täj pojílä júšku:* Anasztázia megéhezett s megette a levest.

Mindig változatlanúl marad a szókezdő *jä*; tehát: *jáblyko* alma, óbolgár *jablъko*, no. *jabloko*, lengyel *jabłko; jáhodä* eper, no. *jagoda; jävir* jávorfa; *jäzvä* seb, óbolgár *ję̨za* betegség; *jäzýk* nyelv, óbolg. *ję̨zikъ; jämä* gödör; *ják* mint; *jäkýj* milyen, miféle; *jähńë* bárány; *jármärok* vásár; *jäsiń* kőrisfa; *jästrib* ölyv; *jävýty śë* megjelenni. Kivétel *jëjcé* tojás, lengyel *jáje*, no. *jajcó* (összefügg vele a magyar jérce T. Mny. 169.), de *jäjéšnyćë* rántotta.

Ugyancsak megmarad *jä* szóközben is vocalis után, szótag elején: *de-jäkyj* valamelyik, *ďiјäty* tenni, *bo-jäty śë* félni; *mó-jä* enyém; *pó-jäs* öv; *lä-jäty* káromkodni; *ví-jäty* fújni; *víter víje* szél fúj; *si-jäty* ültetni, vetni, ebből *sijänkä* tavaszi ültetés, faiskola; *sto-jäty* állani. Ugyszintén e szóban *pjäc* piac *(*pi-jac*).*

Ogonowski i. m. 45—46. lapján ezt mondja: »doch die Huzulen sprechen auch *jébluko* und *jýbluko* Apfel, *jéhoda* und *jýhoda* Beere, *jérmarok* und *jýrmarok* Jahrmarkt, *Jékiv* Jacob, *stojév stojéla, stojélo* und *stojýv* stetit« A rahói és rahóvidéki huculok ezekben az esetekben mindig csak *jä*-t mondanak; ebben tehát a tiszavölgyi dialektus eltér a közhucultól.

Az óbolgár szóvégi *ije ьje* suffixum helyén is *ë* áll a konkrét jelentésű vagy közhasznált szavakban. — A *j* jésíti a megelőző

consonanst (l. Sobolevskij Lekcii 110.) pl. *vesiľë* lakodalom, óbolgár *veselije* vígság (*vesel* víg, vidám); *korińë* gyökérzet; *zbižë* termés; *volóśë* haj (tk. hajzat, lengyel *włos*, nagyorosz *volosъ*); *piŕë* toll; *svyńë* disznó, óbolgár *svinija*; *lýsťë* falevelek, óbolgár *listъ* falevél, *listvije* lomb. — A fejlődés menete kb. ez: az óbolgár *ije* (közszláv *ьje*) képző *i-(ь)*-je meglágyította a megelőző mássalhangzót s a *j* hozzá assimilálódott (Sobolevskij 110., Ogonowski 82.) pl. óbolgár *veselije* > *vesьĺьlьe*, de amely nyelvjárásokban nincs mássalhangzókettőztetés, ott az *ije* képző *je* (összevont) alakban jelentkezik s a *j* jésíti a megelőző consonanst, tehát *veselije* > *veselje* > *vesiľë*. A rahói nyelvjárásban csakis ez utóbbi alak ismeretes; kettős mássalhangzókkal egyáltalán nem találkozunk.

Az elvont fogalmakat jelentő szavaknál azonban megmaradt az óbolgár hangtesű szó, mert így hallják a templomban, iskolában. A rahói hucul-kisorosz nyelvjárásban alig van abstract fogalmat jelentő szó, mert az abstract fogalmakat körülírással fejezik ki (l. előbb, a nyelvjárás általános ismertetésénél) s ha mégis használják e szavakat, nem alakítják át saját hangtanukhoz, hanem eredeti alakjukban veszik át. Pl. *osnovánije* alapítás, óbolg. *osnovanije; proročénije* jövendölés, óbolgár *proročenije; ráspjátije* keresztrefeszítés, óbolg. *raspętije; upovánije* bizalom, bizodalom, óbolgár *upъvanije; pryšéstvije* óbolgár *prišestvije* megjelenés, eljövetel (ünnep: *pryšéstvije svjátáho dúchá); voznesénije, voskresénije, chválénije* stb. Különösen sok ily szóval találkozunk templomi énekeikben; a legtöbbnek a jelentését nem is tudják. — Az idegen szavakbeli *ija*-ról pl. *štácijá* állomás, no. *stancija*, lengy. *stacya* < n. Station, lat. statio, lásd az *a* hangnál.

Az *ë* vocalis, mint az eddigiekben hallottuk, több hang helyén fejlődött. A nagyoroszban és a magyaroroszban *ja* a megfelelője. Itt még néhány közhasznált szót sorolunk föl, hogy a rahói hucul nyelvjárás s a magyarorosz köznyelv között az eltérést jobban szemlélhessük: *bľëchá* bádog, magyarorosz *bljacha; búŕë* zivatar, mo. *burja; buŕën* burján, mo. *burjan; dóľë* sors, mo. *dolja; dušë* lélek, mo. *duša; horńëtko* csuprocska, mo. *hornjatko; hoŕëčyj* forró, mo. *horjačyj; hoŕëčká* láz *horjáčká; hŕëtká* kerti ágy, mo. *hrjadka; kášë* kása *kaša; kásárńë* kaszárnya *kasarnja; kešéńë* zseb, mo. *kešenja; kryčëty* lármázni, mo. *kričati; kúľë*

golyó *kulja; dýńë* dinnye *dynja; ľëháty* lefeküdni *ljahati; máľêr* festő *maljar; túčë* zivatar *tuča; náťëhnúty* ráhúzni *naťjahnuty; náčyřëty* megmeríteni mo. *načirjati; neďíľë* vasárnap *neďilja; ńêńo* atya *njanjo; Nástúńë* Anasztázia *Nastunja; pořêdok* rend, mo. *porjadok; pjênyj* részeg, mo. *pjanij; vivćê* juh *vivca; okružëty* körülvenni, mo. *okružati; skrýńë* szekrény *skrinja; čëluváty* csalni *čaluvati; šêpkȧ* sapka *šapka; kopýćë* boglya *kopicja* stb.

y.

y az *ë* mellett a legelterjedtebb hangja nyelvjárásunknak. Nem oly kemény, mint a nagyorosz *y (*óbolgár *y)* s valamivel nyiltabb a kiejtése; az *i* és *ë* között áll, ez magyarázza meg az óbolgár és a nagyorosz *i*-vel való váltakozását. A kisoroszban az óbolgár *y (*s a vele egy hangértékű nagyorosz *y)* és *i* egy hangba estek össze, amelyet *y*-vel jelölünk. A rahói hucul-kisorosz nyelvjárásban is ott áll, ahol a kisorosz köznyelvben a hangtörvények szerint állania kell.

y < óbolgár *y*, no. *y. vysókyj* magas, óbolgár *vysokъ; mýty* mosni, óbolgár *myti,* no. *mytь; krýty* fedni, óbolgár *kryti,* no. *krytь; sýn* fiilius, valakinek a fia, óbolgár *synъ,* no. *synъ; myš* egér, óbolgár *myšь,* no. *myšь; vládýkȧ* püspök, óbolgár *vladyka* uralkodó, stb.

y < óbolgár *i*, nagyorosz *i. blýsko* közel, óbolgár *blizъ,* no. *blizъ; bráty* venni, óbolgár *brati,* no. *bratь; býty* ütni, verni, óbolgár *biti,* no. *bitь; knýškȧ, knýhȧ* könyv, óbolgár *kńiga,* no. *kniga; kolý* mikor, óbolgár *koli; kupýty* venni, óbolgár *kupiti,* no. *kupítь; lycé* arc, óbolgár *lice,* no. *licé; lyst* falevél, óbolgár *listъ,* no. *listъ; lovýty* fogni, óbolgár *loviti,* no. *lovítь; lomýty* törni, óbolg. *lomiti,* no. *lomítь; múčyty* kinozni, óbolgár *mučiti,* no. *mučitь; pryvésty* elhozni (szekeren), óbolgár *privesti; vynó* bor, óbolgár *vino,* no. *vinó; žýto* gabona, óbolgár *žito,* no. *žito; žylá* ér, óbolgár *žila,* no. *zila* stb.

y-t találunk szóelején az óbolgár szókezdő *i*-nek megfelelőleg. A galiciai s ukrainiai kisoroszban tiszta *i*-nek hangzik a szó eleji óbolgár és nagyorosz *i,* kivéve az *ynákše* < óbolg. *inъ* más, no. *inako* másképp és *yhlá,* no. *iglá,* lengyel *igła* tű szókat; de a rahói kisoroszban *y* áll kivétel nélkül minden szóban, az *i* h.:

yhrály játszani, óbolgár *igrati*, no. *igratь*, lengyel (csak továbbképezve) *igrzysko*, (magyar *igric*); *yhráčká* játékszer, *ymńê* név, óbolgár *imę*, no. *imja*, lengyel *imię; ytý* menni, óbolgár *iti*, no. *idti* (itti), *ýstyná* igazság, óbolgár *istina* stb.

Gyakori az *yk* képzőben pl. *cerkóvnyk* harangozó, sekrestyés; *ďídyk* öreg ember; *grecelívnyk* gyomláló munkás; *kopálnyk* földmunkás, *(kopáty* ásni); *nápérsnyk* gyűszű; *námisnyk* esperes; *pýlnyk* reszelő; *zbórnyk* ‚egyházi énekek gyüjteménye. — Igy átvett szavakban is gyakran találkozunk *yk* képzővel: *cúkryk* (cukorka, bonbon) < n. Zucker; *véstlyk* (mellény) < n. Weste; *híblyk* (gyalu) < n. Hobel; *hárnáglyk* (hajtű) < n. Haarnadel; *réklyk* (kabát) < n. Rock, (a rahói magyar *rekli* közvetitéssel); *rúslyk* ruszli, sós hal; *špárivnýk* üvegvágó kés, *špáruvály* beilleszteni igéből; *pántlyk* pántlika (valószinüleg a magyar szóvégi *a* elesett, az *i* pedig gutturalis hang közelében *y*-nek hangzik); *špényk* gombostű; *šnúftyklyk* (zsebkendő) < n. Schnupftuch, Schnupftuchel; *štrímflyk* (harisnya) < n. Strumpf, magyarositott strimfli közvetitésével; *vándrivnýk* vándorló legény stb.

Ugyancsak gyakori az *y* hang a nőnemű családnevek *yńê-ychá* képzőjében: *bójká* bojka férfi (huculokkal szomszédos rutén népfaj), *bojkýńê* bojka asszony; *ńímká* német nő és *ńimkýńê; Šémotá* (családnév) *Šemotýchá, Voróchtá-Vorochtýchá* stb.

y hanggal találkozunk a következő szavakban az óbolgár ъ és ь helyén (ez a fejlődés már a régi orosz nyelvben megvolt): *jáblyko* alma, óbolgár *jablъko; krývávyj* véres (a galiciai huculoknál a hangsúly: *kryvávyj*), óbolgár *krъvavyj; blychá* bolha, óbolgár *blъchá; dryvá* fa, szárazfa, lignum, óbolgár *drъva; dryžêty* remegni, reszketni, óbolgár *drъgati; čornobrývyj* feketeszemöldökű, *(mýlá čornobrývá)*, óbolgár *brъvь* szemöldök (fehéroroszban: *čornobrývká* fekete szemű leány).

Az *i* > *y* megfelelésről már az *i* hangnál volt szó. Itt még pótlásképen a következőket fűzzük hozzá: *y* hang áll *i* helyett más helyzetben, tehát nemcsak gutturalis hangok közelében (az *i* és *y* ejtésének hasonlósága folytán) e szavakban: *byriv* bíró; *krymynál* bűnfenyítő eljárás, *závdávjem ho u krymynál* bűnfenyítő feljelentést tettem ellene < *criminalis; špýlká* gömböstű, l. *szpilka*.

Egyéb hangok helyett áll *y* a következő szavakban: *hymbľuvály* kereskedni, üzérkedni < n. handeln (lengyel *handlovać*);

pýglájz vasaló < n. *Bügeleisen.* Nemcsak az óbolgár s a nagyorosz *y*-nek, de a lengyel *y*-nek is következetesen *y* fel meg (kivéve a szóvégi *ya* hangcsoportot pl.: *asekuracya*) *bábčyn* nagyanyai, lengyel *bábczyn; bȧndýtȧ* bandita, lengyel *bandyta; benzýnȧ* benzin, lengyel *benzyn* (kétségtelenül lengyel átvétel, mert a kereskedőktől tanulták a szót); *kȧrmȧzýn* lengyel nemes. *y* hang a rahói nyelvjárásban soha sem megy át (hangsúlytalan szótagokban sem) *e*-be, mint elég gyakran Galiciában, pl. *chvȧlýly* dicsértek, de soha *chvȧlýle, búle* stb.

ȧ á.

Ajakgömbölyités nélküli nyilt mélyhangzók, tehát *ȧ* = magyar *á* rövidje, *á* pedig hangsúlyos szótag *ȧ*-ja. *ȧ* csakis hangsúlytalan szótagokban fordul elő, mert ha hangsúly esik rája *á*-vá lesz. Pl.: *pȧnčúk* urfi, de *páńi molodȧ* mennyasszony.

ȧ á-t találunk elsősorban az óbolgár és orosz *a*-hangnak megfelelőleg (kivéve az u. n. torot-tolot hangcsoportot, mert itt dialektusunkban is polnoglasije, Vollauttal találkozunk), *bésidȧ* beszéd, óbolgár *besěda,* no. *besěda, bidȧ* baj, óbolgár *běda,* no. *běda; molýtvȧ* ima, óbolgár *molitva,* no. *molitva* stb.

Kölcsönszavakban a kölcsönadó nyelv labialis vagy illabialis *a* vocalisa helyén: *árkuš* (papiros iv) lengyel *árkusz,* < arcus; *báj* < m. baj, pl.: *cy ne búv jȧkýs báj* nem volt-e valami baj? *biršág,* < m. birság; *dách* (házfedél) lengyel *dách,* < n. *Dach*; *flȧster* (járda, lengyel *flȧster* < Pflaster; *frás* (szú, betegség) < n. *Frass; gánok* (folyosó), lengyel *gánek,* < n. Gang; *jáger* (erdőőr) < n. Jäger és Jager, magyarban is jáger; *jovság* < m. jószág (népi *jóᵘszág* ejtés alapján); *ȧldomáš* < m. áldomás; *ȧpeluvȧty* felebbez < lat. appello; *ȧréndȧ* bér, bérlet, *ȧrenduvȧty* bérelni; *bándȧ* banda; *bángȧ* bankó; *gázdȧ* gazda; *hȧbóv* < n. halt auf (figyelmeztetés munka közben; régi magyar népkölteményben is: »hobót kiált«); *hȧrmonýkȧ* harmonika < n. Ziehharmonike; *káftȧn* kaftán; *krámer* kereskedő, szatócs, boltos < n. Kramer, Krämer; *kȧtȧster* kataszter; *kurátor* egyházgondnok < lat. curator; *márhȧ* marha; *mȧšýnȧ* gép, *masina* < n. Maschine, lengyel *maszyna; muškȧtlyk* muskátli; *nȧpsám* napszám, napidíj; *pȧmút* pamut; *pȧpír* papír < n. Papier; *pás* út-

levél < n. Pass; *pûškâ* puska, lengyel puszka (puska); *pârîpâ*; *pýnztâr* pénztáros (*pýnztârkâ* pénztárosné); *plân* terv < n. Plan; *pâlânok* palánk, lengy. palanka < n. Planke; *sînhâz* színház, *sînhâzkâ* szinésznő; *tâgloón* napidíj, napszám; *ûrmâcher* órás < n. Uhrmacher; *vândruvâty* vándorolni < n. wandern, *vândrivnýk*; *vâdâskâ* vadászat; *vâlâstmân* választmány, képviselőtestületi választott tag stb.

A magyar labialis rövid *a*-nak mindig *â* illetve hangsúlyos szótagban *â* felel meg, mint a legtöbb szláv nyelvjárás magyar kölcsönzésében (vö. Nyelv. F. XIX. és Ny. K. XVII. és 1895., M. Nyelvőr XVI., XVII., XVIII., XXV. k., Simonyi: Ung. Spr. és Nyr. XXXVIII. k.). Csak egyetlen egy közhasznált szóban felel meg teljesen egyhangértékű *a* (fonetikus átírásunkban *o)* a magyar lab. *a* hangnak: *âlóm* állam; *âlomskâ škólâ* állami iskola; *âlomskyj dĕk* állami tanító (*dĕk* kántort és tanítót jelent, mint a magyar népnyelvben a kántor).

a-t találunk *aj* kapcsolatban az olyan német kölcsönszavakban, hol helyén *ei* áll az írásban, mint *cájgár* (óramutató) < n. *Zeiger; májster* (mester) < n. *Meister; glájch* (egyezség) < n. *gleich, Gleichung; glájchâtysë* (egyezkedni); *rájbáčkâ* reszelő < n. *Reibe; ájrychtúnok* (szobaberendezés) < n. *Einrichtung; fájka* (pipa) lengyel *fajka* < n. *Pfeife; plájbás* (irón) < n. *Bleistift; pýgläjz* (vasaló) < n. *Bügeleisen; prájz* (Poroszország) < n. *Preussen; ydĭm u prájz nâ robótu; švájceráj* svájci tehenészet. A megfelelés tehát olyan, mint a magyar nyelv népi német átvételeiben (vö. Nyr. 1901. és XXV., Ny. K. 1894.), aminthogy sokszor a magyar alak a közvetítő.

Csak a következő szavakban hangzik tisztán *a* és nem *aj* kapcsolatban: *ráf* (abroncs) < n. *Reife: štráfýstyj* (sávos, csikós) < n. *streifig* (ebben a kapcsolatban: *štráfýste polotnó* csíkos vászon); az utóbbi a magyarban is: *sráfos, stráfos* (vö. még magyar cáger < Zeiger, T. Mny. I. 176.).

a-t találunk *ija* kapcsolatban a latin *io, ia,* német *ion* végzet helyett kölcsönszavakban, melyeket sokszor lengyel közvetítéssel és így *ya* végződéssel vettek át. Az idetartozó közhasznált szók: *âpelácijâ* felebbezés, lengyel *apellacya; âsekurácijâ* biztosítás, lengy. *asekurácya*; *deputácijâ* küldöttség, lengy. *deputácya* < n. Deputation; *dyrékcijâ* igazgatóság, lengyel *dyrekcya; kâncelá-*

rijá iroda, lengyel *kancelarya; komédijá* lengyel *komedya; konkuréncijá* üzleti verseny, lengyel *konkurencya; licitácijá* árverés, kótyavetye, lengyel *licitacyá; pénzijá* nyugdíj, lengyel *pensya; pórcijá* adó, lengy. *portya; prypinácijá* falusi korcsma, lengyel *propinacya; reštáurácijá* vendéglő, lengy. *restauracya; špekulácijá* számítás, lengyel *spekulacya*; *stukátérijá* művakolat, lengyel *sztukaterya* < Stuccatur. Ezek analogiájára azután minden latinból eredt *ia, io* végű szó *ija* végzettel ment át a rahói hucul nyelvjárásba, még ha magyar közvetítés útján jutott is oda: *áudijéncijá* kihallgatás; *fámelijá* család; *fotográfijá* fénykép; *fundácijá* alapítvány; *inštáncijá* kérelem; *tábulácijá* betáblázás; *káláfónijá* gyanta; *komisijá* bizottság; *koronácijá* koronázás; *lilijá* liliom; *misérijá* szegénység; *operácijá, páráfijá, sekvestrácijá* foglalás; *vákácijá* szünidő. Több *ijá* végű szó tudomásom szerint nincs a köznyelvben használatban. Természetesen az *ijá* végű egyházi szláv szavak is megtartották az *a*-t: *biblijá.*

Következetesen *a*-t találunk a német véghangzó *e* helyén az ily nőnemű szavakban: *fárbá* < *Farbe* festék. A szlávban ugyanis a nőnemű főnevek *a*-ra végződnek s azért az átvételek a nyelvtan szabályainak megfelelőleg történnek (vö. *Asbóth,* Értekezések a ny. és széptud. kör. XVI. k. 3. sz., 32. sk. l.) *ákcýzá* lengy. *akcyza* (fogyasztási adó) < n. *Accise; bándá* lengyel *banda* (banda) < *Bande; báráká* lengyel *barak* < *Baracke; bómbá* lengyel, no. *bombá* < *Bombe.* Ilyenek: *dámá* nő; *figá* lengy. *figa* (füge) < *Feige; figúra, flótá* (fuvola) < *Flöte*; *fúrmá* és *fórmá* lengyel (forma) < *Forme*; *kánápá* lengy. *kanapa* (kerevet) < *Kanapee*; *kásá* < *Kasse; klásá* (osztály) < *Klasse; ládá* < *Lade; lámpá* < *Lampe; minútá* < *Minute* (az utóbbi három a magyarban is); *párádá* (parádé) < *Parade; rátá* (részlet, határidő) < *Rate*; *šrúbá* lengyel *sruba* (csavar) < *Schraube*; *fáná* (zászló) < *Fahne*; *stángá* (vasrúd, karó) < *Stange; citróná* (citrom) < *Citrone*; *fírá* (igásfogat) < *Fuhre.*

a és *ë* váltakozásáról l. az *ë*-nél *(káša-kášë).*

Consonans végű szavakhoz járul az *a* a következő esetekben: *bitángá* bitang; *bálámútá* fecsegő, no. *balamutь*; *bádogá* (bádogedény) < m. bádog; *blěchá* (bádog) lengyel *blach* < n. Blech; *fútrá* (bélés) < n. Futter; *kámforá* l. *kamfora* < n. Kampfer; *porceláná* l. *porcelana* < n. Porzellan; *polytýká* ravasz, poli-

tikus ember; (nem »politika« államtudomány jelentésben, hanem átvett értelemben pl. *Hrĕc velýkyj polytýká* Gergely nagyon ravasz ember).[1] *štóká* (emelet) < n. *Stock*, de előfordul *štók* is; *šýnglá* (zsindely) < n. *Schindel*; *tráfýká* (trafik) < n. *Trafik*; *tábáká* lengyel *tabaka* (dohány) < n. Tabak; (használatosabb a *páčká* szó) *uřêdá* (községi elöljáróság, tisztviselő), a kisorosz könyvekben s a nagyoroszban *urjadъ* pl. *byrív péršyj uřêdá u selí*; biró a falu első tisztviselője.

Nagyon ritka esetekben találunk *á*-t más hangok helyén pl.: *páráfijá* parochia h. A *fártúch* kötény < n. *Vortuch*, (fartok a magyar népnyelvben is); *tráfyty* találkozni, < *treffen*; *várstát* műhely, < *Werkstatt* szavak lengy. közvetitéssel mentek át vszl. a nyelvjárásba s azért szabályos az *a* megfelelés; lengyel *fártuch*, *fartúszek* (kötény); *traf* (véletlen), *tráfiać, trafić* (találni), *trafić się* találkozni; *warsztat* műhely, szövőszék, munkapad, *Werkbank*.

A rahóiak és rahóvidékiek szeretik a szóvégi *ká* képzőt s igy sokszor találunk *ká* kapcsolatban *a*-t ott is, ahol nem várnánk pl.: *téherká* tehervonat, *šnélká* < n. Schnellzug gyorsvonat, *góvdušká* vegyesvonat. (A szláv kicsinyitőképzők gyakoriságáról vö. Szilasi Nyr. XII. is, de főkép *Vondrák* Vergl. gramm. I. 460. sk. l.) Igen sok eredeti s átvett szóban találunk *ká* képzőt, de a legtöbb szóban már nem érezik meg a kicsinyitést, igy pl.: *konóvká* kicsinyitője a *konóvá* szónak, de az utóbbi már teljesen kiment a használatból s nem ismeretes. — *kyšásoňká* kisasszony, kedveskedő megszólitásból keletkezett s annyira átment a közhasználatba, hogy a *kyšásoňĕ* szót már nem is ismerik. Ilyen szavak pl.: *hrúšká* körte; *húská* liba; *ďívká* leány, (óbolgár *dĕva*); *kálýnká* juharfa; *kítká* macska; *káčká* kacsa, (lengyel *kaczka*); *nevístká* felnőtt leány; *slývká* szilva stb. Ezek analógiájára más szavakat is képeznek s idegen szavakat is igy illesztenek be a szókincsbe: *flóbertká* flóbertpuska; *kúvertká* boriték < *Kuvert*; *náperňívká* napernyő, (*ešerňívká* esernyő); *párátóľká* női ernyő, (valószinüleg lengyel közvetitéssel); *šynkárká* korcsmárosné, lengyel *szynkárka* < *Schenkerin*-ből; *reseľívká* reszelő; *skátúľká* skatula; *spricóvká* hurkatöltő stb.

[1] Illei János *Tornyos Péterét* is „ujdonsült politikus bátyám"-nak mondja Tornyos Pál (Tornyos Péter, Pozsony, 1789.).

o.

Hangértékre nézve megfelel a magyar labialis rövid *a*-nak. Mivel dialetusunkban a megfelelések olyanok, mint azt a kisorosz hangtörvények kivánják, azért csak pár példára szoritkozunk, a többiben Sobolevskij, Potebnja s Ogonowski tanulmányaira utalunk. — Állhat bármely hangsúlyos vagy hangsúlytalan szótagban, az accentus mit sem változtat a hangértékén.

o hanggal találkozunk 1. nyilt szótagban az óbolgár s egyéb szláv nyelvek *o* hangjának megfelelőleg (*óbráz-obrazъ*). 2. Az óbolgár ъ, (nagyorosz *o*) helyén ilyen esetekben, mint *sonъ* álom, óbolgár *sъnъ*; *pisók* óbolgár *pěsъkъ* homok, azaz a szóvégi félhangzók (ъ és ь) s a szóvégi *i* elenyészése után a megelőző szótag ъ-je átment *o*-ba (csak 5—6 ízben *y*-be, pl.: *dryvá, blýchá* l. *y* alatt). 3. Az u. n. *oro-olo* hangcsoportban (polnoglasije, Vollaut); csakis egyházi szláv szókban találunk óbolgár formát: *bláh, bláhýj, hlává,* óbolgár glava fejezet stb. 4. Az óbolgár szókezdő *je* helyén néhány szóban: *odýn* egy, óbolgár *jedinъ*, no. *odinъ*; *ósiń* ősz *jesenь*, no. *oseńь*; (l. Vondrák Gr. 49. Sobolevskij Lekcii 4 31—33.) Ahol a nagyoroszban *o* áll, nyelvjárásunkban is *o*-t (zárt szótagban *vi*-t) találunk. Igy szóközben *č š* és *j* után, ha kemény cons. előzi meg *o*-t találunk, mely *e*-ből fejlődött. A rahói dialektusban azonban csak a következő esetekben: *čohó* óbolgár *čьso, česo*; *čomú* óbolgár *čьsomu*; *čoló* homlok, óbolgár *čelo*; *čolovík* ember, óbolgár *člověkъ*; *čotýry* négy, óbolgár *četyre*, *čórnyj* fekete, óbolgár *črъnъ*; *žóvtyj* sárga, óbolgár *žlъtъ*; *šovkóvyj* selyem; *žoná* asszony, óbolgár *žena*, de *ženýtyšĕ* megnősülni. A birtokos névmásoknál kettős a használat: *nášeho-vášeho nášoho-vášoho nášemu* stb., de az *o* hanggal a szokottabb. 6. Ugyancsak *o* áll az óbolgár cons. + *rъ*, *lъ* + cons. hangcsoportnak megfelelően: *torh* vásár, óbolgár *trъgъ*, no. *torgъ*; *krov* vér, óbolgár *krъvь*, no. *krovь*; Kölcsönszavakban *o* vocalist találunk az átadó nyelv *o*-ja helyén: *bádogá* bádog; *tútor* gyám; *citróná* citróm < *Zitrone*; *čútorá* < csutora; *dóktor, filozóf* okos, furfangos (*toto velýkyj filozóf* az nagyon furfangos ember); *fóršus* előleg < *Vorschuss; fóršpont* előfogat < *Vorspann* vö. magyar *forspont; káláfónijá*, l. *kalafonya;* < *Kolophonium*-ból; *kámforá*, lengyel *kamfora; kómisnyj* < komisz, durva; *korbáč,* < lengy. *korbacz* korbács; *kóčiš* < kocsis; *kočijá* < m. kocsi;

komédijá < komédia; *konkuréncijá* < lengyel *konkurency*; *króchmál* keményitő < *krochmal; koštuváty* érni valamit < lengyel *kosztovač* < kosten; *óberfešter* főerdész *Oberförster*; *pórcijá* adó, lengyel *porcya* < Portion; *probáluváty* próbál < *probieren; škólá* iskola; *šlóser* lakatos < n. *Schlosser*; *špijón* kém, halottkém < *Spion; štok* emelet < n. *Stock*; *trášport* lengy. *transport* < n. *Transport*; *bómbá* bomba; *fotográfijá* stb.

o-nak *u*-val való váltakozását látjuk e szavaknál: *chováty* *chuváty* elrejt; *koronováty-korunuváty* koronázni; *budováty* *buduváty* épiteni. Az igék praesensében levő *u* analogiája hato az infinitivusra; *font* és *funt* a magyar *font* és a német *fu*- hatása alatt < *Pfund; fort* és *furt* a rahói németeknél mindk- alakban használatos valószinüleg szintén a magyar-német kettő hatás miatt; *susídá* és *sosídá*, melyben a hangtörvényeknek meg felelőbb az *u*-s alak, de a nagyoroszban: *sosědъ* s így a dialek tusunkban is megvan a *sosídá; a susídá* régebbi és szokottab alak.

Mindig *o* voc. van az igék praes. plus. 1. személyében.

o-val találkozunk a következő szavakban más hang helyén *štrof* büntetés < Strafe, *podílár* < bugyelláris, *brózá* < brausen, *bokumbárt* barkó < Backenbart.

u.

Dialektusunk itt nem tér el a közruténtól.

u áll az óbolgár és egyéb szláv nyelvek *u* vocalisa helyén: *duch* lélek, óbolg. *duchъ*; *sluhá* szolga, óbolg. *sluga*, no. *slugá*; *suchýj* száraz, óbolg. *suchъ*, no. *suchij, suchój*; *úcho* fül, óbolg. *ucho*, no. *úcho* stb.

Az óbolgár mélyhangú nasalisnak az *ą* (orosz *u*)-nak megfelelően pl. *múká* fáradtság, no. *muka*, óbolgár *mąka* (ebből magyar munka); *bludýti* tévelyegni, no. *bludítь*, óbolg. *bląditi* (vö. óbolg. *blądъ* s a magyar bolond); *hólub* galamb, no. *holubь*, óbolg. *goląbь* (vö. galamb); *obrúč* abroncs, óbolgár *obrąčь* (vö. magyar abroncs) stb. Az orrhangú *ą* helyén tehát az oroszban *u*-t találunk. A magyar jövevényszavakban, mint a példák mutatják, megmaradt a nasalis *ą* nyoma (lásd Asbóth O. értekezéseit, de főkép a

szláv szók a magyar nyelvben 18. sk. lapjait és Die Reflexe von *ę, ą* in den slav. Lehnwörtern der ungarischen Sprache, [Jagič Festschrift-jében]).

u-t találunk az idegen nyelvekből kölcsönzött szavakban a kölcsönadó nyelv *u* vocalisa helyén: *äsekuruväty* bebiztosítani < n. *assekurieren; bäjúsy* < bajúsz, *úsy* szakál; *bukurijä* rom. keskeny női szíj; *brúderlädä* < n. *Bruderlade* a szegődéses munkások közös kasszája; *figúrä* figura < német Figure; *fundäcijä* ájtatos alapítvány < lat. *fundatio*; *fúšer* kontár < n. *Pfutscher*; *fundumént* alap < *fundamentum*; *furt* folyton < ném. *furt*; *furt lopótyš* folyton fecsegsz; *funt* font < *Pfund*; *gútä* < guta; *grunt* föld, telek, halom < *Grund*; *góvduš* < koldús; *húsär* < huszár; *húncut* < huncut; *luft* levegő < n. *Luft*; *luftuväty* szellőztetni; *músäj* < muszáj; *mur* kőfal < l. *mur, muruväty*; *prúszlyk* < pruszlik; *pucuväty* tisztítani < n. *putzen*; *regrútä* < regruta; *šnur* < lengy. *sznur* < n. *Schnur* zsinór; *šúster* cipész < n. *Schuster*; *strúngä* < rom. *strunga* fejőól; *študeruväty* okoskodni < *studieren*; *trumf* tronf < n. *Trumpf*.

u áll a kölcsönadó nyelv más vocalisa helyén a következő szavakban: *ámpulkä* < ampolla; *lupiv* < lopó; *trúmbitä* trombita < n. *Trompete*; *kuntétnyj* elégedett, lengyel *kontent* < *content*.

u hangzót találunk a *búty* segédigénél a futurum hatása alatt.

u leggyakoribb vocalis az igék infinitivusában *(kupuväty)*, t. i. a praesens *u*-jának *(kupúju)* hatása alatt az *oväty* végződésből *uväty* lett; csak igen kevés igénél van meg mind a két alak: *budoväty* és *buduväty* (lásd az *o* alatt). Gyakori az *u* még a patronimikák *uk* képzőjében: *Tomäšúk; Jurčúk; Tkäčúk,* *Tkäč* fia; *Melnyčúk; pänčúk* stb.

A rahói nyelvjárásban *u* sohasem áll *jat* helyett az igék IV. o. plur. 3. pers. A szomszédos galiciai hucul nyelvjárásban: *movčut* ők hallgatnak, Rahón és vidékén *movčê,* így *chväłê* ők dicsérnek, óbolgár *chvalętъ*. — Mint az *ë* hangnál, mondottuk a rahói nyelvjárásban minden óbolg. *ję ę* (nagyorosz *ja*)-nak *ë* felel meg, a *t* pedig elenyészett; de az egyesszámban megmaradt: *vin chvályt* ő dicsér, óbolg. *chvalitъ* s csak az *e* után esett el: *nesé*

óbolgár *neselъ*; így *kúryt* füstöl no. *kúrilъ*, plur. 3. szem. *kúŕé* füstölnek, nagyorosz *kurjalъ*. Pl. *ńëno y syn molóťë* apa és fia csépelnek.

Sohasem fordúl elő *u*-nak *i*-vel való váltakozása eredeti szavakban, mint a galíciai huculoknál helyenként pl. *kľúč-kľič* kulcs és a kölcsönszavak között is csak *fírá-fúrá* < n. *Fuhre* szónál fordúl elő.

Magánhangzók assimilatiója.

Dialektusunk itt a kisorosz köznyelvtől nem mutat eltérést. Assimilatiót találunk a *deléko* szóban *dáléko* h.; *hárázd* jól van helyes *horázd* h.; *tepér* most régi orosz *topьrьvo*, ebből *topьrь* > *tepér*; *cuľuváty* csókolni, óbolgár *cèlovaty, cèlują*. Mint látjuk eredeti szavakban rendesen a hangsúlytalan szótag vocalisa assimilálódik a hangsúlyos szótag vocalisához. — Kölcsönszavakban is találkozunk assimilatióval: *cimirmán cimermán* h. ács *fešter Förster* erdész; *funduмént* alap *fundamentum*; *cájgár páráfijá* stb.

Hangzó kiesése, betoldása.

1. Kiesés. Hangzókiesés csak súlytalan szótagokban szokott végbemenni. Szókezdő súlytalan *i* esett ki a következőkben: *máty* vö. tót *mám*, habere; óbolgár *iměti, imamь*, no. *imjítь*; tehát *máju, máješ, máje, májemo, májete, májut*. Futurum képzésben: *mu, meš, me, mémo, méte, mút:* pl. *cy meš robýty?* fogsz-e dolgozni? *hráty, yhráty* játszani, < óbolgár *igrati*, no *igrátь* helyett. *Já šë ne hráju* nem játszom; *e* után mindig elesik más hang után néha lassú beszédben megmarad az *i*. Az óbolgár *izъ* praepositiónak a kisoroszban és dialektusunkban is sokszor *s, z* felel meg s összeesik az óbolgár *sъ*-val. *Mójá soróčká s polotná* ingem vászonból van (óbolg. *izъ*-ból); *pitkóvá z želízá* vaspatkó: de ha mássalhangzóra végződik az előbbi szó, akkor a *i* = *y* megmarad *stil yz dérevá* faasztal; *bo* mert, az óbolgár *ibo* h. Kiesett a szókezdő *e (je)* a *šče* < óbolgár *ješte* szócskából. Pl. *cy žyjé šče váš ďído* él-e még a nagyatyja? A névmásoknál *jehó* helyett csak *ho* áll: *já ho ne výžu* nem látom (őt). A névragozásnál elesett a szóvégi *u* a nőneműek instrumentalisában: *žonoju* > *žonoj* > *žonóv*.

Elesett a szóvégi *e* az igék parancsoló módjának többesszám második személyében: *ydít* menjetek < óbolgár *idète.*

Elesett a szóvégi *a* a *chot* szócskában, *o* a *tám* szócskában, továbbá *ták* < óbolgár *takъ,* régi orosz *tako,* lengyel, tót *ták* szóban; de megmaradt az *oto-toto* < no. *votъ* szócskában: *o totó ho máješ* ime itt van.

Magánhangzók kiesésére szóközben a rahói hucul-kisoroszban más példát, mint a Sobolevskinél (97—98.) említett *desjatь* s az Ogonowskinál felhozott (57.) *dosta* alig találunk. Tehát *desjatь* > *dьsjatь* > *tcatь* és ebből dialektusunkban *cëť,* összetételekben pl. *odynáćëtь* tizenegy stb. tizenkilencig; *dóstá* elegendő, elég *do syta*-ból, tk. »jóllakásig« (a magyarban is: dosztig).

Hangzóbetoldással találkozunk a *vid* és *pid* igekötő s vele összekapcsolt ige között, ha az ige mássalhangzócsoporttal kezdődik, tehát *vid-o-hnáty* elkergetni; *pid-o-schnúty* alászáradni; *vid-o-sláty* elküldeni. Ezeken kívül egy-két szóban a kiejtés megkönnyítésére: *supokíjnyj* csendes, nyugodt, *spokíjnyj* h. efféle betoldást találunk.

Szó elejéhez is járul egyes szavaknál ejtéskönnyítő vocalis: *y-ržá* rozsda, *y-ržávyj* rozsdás; *ý-rščiňë* keresztelés (de *kreščénije), vi-vtórok o-vtórok*-ból *vtórok* h. (óbolgár *vьtorъ* második) kedd, tk. »második nap«. *ó-borih* lengy. *bróg* (négy magas rúdon fel-letolható tető a széna megvédésére); *oselédec* hering, nagyo. *selьdь.* Ide tartozik még a *ytý* menni igéből képzett *yšóv* óbolgár *šьlъ.* Praepositiók elé gyakran *y* járul pl. *y-z, y-s* (óbolg. *cь), y-d* (óbolg. *do),* ha a következő szó mássalhangzóval kezdődik.

B.

Consonantismus.

Gutturales: *k, h, g, ch.*
Dentales: *d, t.*
Labiales: *p, b, v, f.*
Liquidae: *r, l.*
Nasales: *m, n.*
Dentales spirantes: *s, z.*
Dentales affricatae: *c, dz.*
Palatales és palatales affricatae: *š, ž, j* és *č (dž).*

Jésíthető a következő nyolc mássalhangzó:

ť = magyar *ty; ď* = magyar *gy; ľ* = magyar *ly; ń* = magyar *ny; ź* = *zj, ŕ* = *rj, ś* = *sj; ć* = *cj.*

Kettőztetett mássalhangzóval idősebbek kiejtésében nem találkozunk sem eredeti, sem pedig kölcsönszavakban: *výnyćë* szőlőskert, magyarorosz *vinnicja; odynáćëť,* nagyorosz *odinnadcatь.* Kölcsönszókban: *ápetýt* étvágy < Appetit (a magyarban is: olyan jó ápetítusa van); *čilág* csillag; *álóm* állam; *fuč* fuccs < n. futsch; *kásá* < Kasse, *káncelárijá* kancellária (a kettőzésnek ez az elhagyása más szláv dialektusokban is megvan, pl. lengyel *kasa,* tót *kancelárja* stb.)

A rahói és a rahóvidéki hucul-kisoroszban (megfelelőleg a kisorosz köznyelv hangtörvényeinek) a szóvégi zöngés mássalhangzó zöngésen ejtetik ki: *bib* bab és nem *bip, hólub* galamb, nem *holup* (vö. tót *holub,* lengyel *gołąb* stb.) *sád* gyümölcsöskert, nem *sát; krov* vér, nem *krof.* Az irod. nagyoroszban a szó végén zöngés consonáns helyett zöngétlen hangzik (l. Asbóth O.

Rövid Gyakorlati Orosz Nyelvtan 1888. 10. sk. 1.) pld. *rabъ* rab *rap*-nak hangzik stb.

Természetesen nem képeznek kivételt a szabály alól az ilyen esetek, mint a *tríngelt* borravaló < n. *Trinkgeld*, hol a hangmegfelelés törvényszerinti; a germán szóvégi *d* u. i. a kiejtésben *t*-nek hangzik s a rahói németek amúgy is a szóvégi zöngéseket zöngétlenül ejtik.

A rahói kisorosz nyelvjárásban is általános kiejtési szabály, hogy az első mássalhangzó alkalmazkodik a másodikhoz, vagyis, ha a második zöngétlen hang, az elsőt is zönge nélkül ejtjük, ha a második zöngés, az elsőt is zöngével mondjuk és pedig úgy az eredeti, mint a kölcsönszavakban. Pl. *bápkȧ* öregasszony *bábkȧ* h., vö. *bábȧ; káskȧ* mese, vö. *kȧzáty* mondani; *látkȧty* lakodalmi dalokat énekelni, vö. *ládo* vőlegény; *knýškȧ* könyv, *knýžkȧ* h.; *svítkȧ* tanu, vö. *svídok;* s fordítva is pl. *velýgdeń velýkdeń* h. Kölcsönszavakban is *ȧtrés* < *Adresse* stb. Kivételt képez a zöngés *v* hang, amely nem megy át zöngétlen *f*-be sem az eredeti, sem pedig a kölcsönszavakban, pl. *lástivkȧ* fecske s nem *lástifkȧ*. Ezenkívül találkozunk más assimilátióval és dissimilátióval; de ezekről esetről-esetre lesz szó, itt csak a főbb kiejtési szabályt emeltük ki. A consonantismus ismertetését különben is rövidre foghatjuk, hiszen alig van itt-ott eltérés a kisorosz köznyelvtől és annak hangtörvényeitől.

Gutturales: k, h, g, ch.

A torokhangú mássalhangzók ragozás közben más hangokba mehetnek át, ép úgy, mint az óbolgár nyelvben, a nagyoroszban azonban változatlanúl maradnak; ez képezi a kisorosz és a nagyorosz között a legnagyobb különbséget a consonantismusban. Tehát a palatalis *i (ji)* előtt *k*-ból *c, h(g)*-ból *z* és *ch*-ból *s* lesz, a palatalis *e (je)* előtt pedig *k* > *č, h-g* > *ž, ch* > *š* lesz.

1. *k* áll az óbolgár s egyéb szláv nyelvek *k* hangjának megfelelőleg: *kolý* mikor, óbolg. *koli; kóriń* gyökér, óbolg. *korenь*, nagyorosz *korenь; kýsnuty* óbolgár *kisnąti; kvás;* továbbá idegen nyelvek *k* hangjának megfelelőleg: *vékslyk* váltó < *Wechsel (chs ks*-nek hangzik); *tráfýkȧ* trafik.

2. Igen sok szóhoz járul *kȧ* és *yk* képző úgy eredeti, mint kölcsönszavakban: *konóvkȧ konóvȧ* h.; *šnélkȧ* gyorsvonat <

Schnellzug (l. bővebben az *a* hangnál); *réklyk; búblyk* zsemly stb. (l. bővebben az *y* hangnál).

A régi közszláv nyelv félhangzóinak a kiveszése befolyássa volt a consonantismusra is s több fonetikai változást idézett elő így assimilatiót, dissimilatiót az előbb elválasztott hangok között amelyek most közvetlen szomszédságba jutottak. Igy lett *kt*-bő dissimilatió folytán *cht*.

kt > *cht* pl. *chto* ki? < óbolgár *kъto*, (a félhangzó kieset s lett *kto* ebből dissimilatió folytán *chto*.) — Ez a hangtörvény azonban az ujabb kölcsönszavakra nem vonatkozik, azokban megmarad az átadó nyelv eredeti *kt* hangcsoportja: *bákter* őr *báktýrńë* őrház, *tráktá* lakoma, *tráktýrńë* vendéglő, *kontrák* szerződés *contractus*, de *kontrát* is (*k*-nélkül).

Jellemző consonánsa a kisorosznak a *h*. Egyike az oros nyelv legrégibb hangtörvényeinek, hogy az eredeti *g* hang egyes dialektusokban *h*-ba ment át. Ezzel a jelenséggel már a XII-ik században találkozunk s erre több példát hoz fel Sobolevskij id m. 124—126. oldalán, miért is nem részletezzük a jelenséget és csak a Rahón beszélt nyelv tényeit constatáljuk s abból vonunk következtetéseket. A rahói kisorosz nyelvjárás ismeri a *g* hangot is és a *h* hangot is. Az eredeti szavakban azonban az óbolg. *g*-nek *h* felel meg: *horá* hegy < óbolgár *gora*, *hńizdó* fészek < óbolg. *gnèzdo*, *bih* isten < óbolgár *bógъ*, *rih* szarv < óbolgár *rogъ*, *torh* vásár < óbolgár *trъgъ*, *nohá* láb < óbolgár *noga* stb. Kölcsönszavakban azonban az eredeti *g*-nek mindig *g*, a *h*-nak meg *h* a megfelelője, vagyis ma már nem érvényesül az a hangtörvény, mely szerint a kisoroszban a közszláv *g*-nek s más nyelvek *g*-jének *h* felel meg; így: *hábóv* < halt auf, vigyázz (t. i. ne bocsásd a fát); *hájdúk* hajdú; *hárnáglyk* hajtű < *Haarnadel; hintóvá* < hintó; *hámišnyj* < hamis; *hírešnyj* < hires; *hibľuvály* < hobeln gyalulni; *híblyk* gyalu < Hobel *hájzlyk* < Häuslein házikó; *šúlderház* őrház < Schilderhaus *téherká* tehervonat.

3. *g* áll még eredeti szavakban is a zöngés consonánsok előtt assimilatió folytán, tehát *ńigdé* sehol, *velýgdeń* husvét stb. (A fejlődés menete: *ńigdé* óbolgár *nègъde*, a *ъ* kiesése után *ńigdé* s mivel a *g* zöngés előtt állott, megmaradt; a másik szóban

velýgdeń: velikъdьnь; a félhangzók elveszése után a *k* közvetlenül *d* elé került s zöngésen hangzik.

A kölcsönszókban az átadó nyelv *g*-jének következetesen *g* felel meg a rahói kisoroszban pl. *bádogȧ* < bádog; *cájgȧr* óramutató < n. *Zeiger; fígȧ* füge < *Feige; gálȧnd* szalag < *galand; gȧrádyč* < garádics; *gȧzdȧ* < gazda; *gȧzduváťy; géršli* < m. gerstli; *glájch* egyezség, *glájchȧty šë* < n. *gleich; grys* dara, grisz < *Gries*; *gánok* folyosó < *Gang*; *grunt* telek; *gvávt* < *gewalt* segitség; *gvint* < n. *Gewinde* csavar; *tágloon* napszám < *Taglohn; tágvoch* < *Tagwache* őrség; *vágiv* vágókés stb. stb.

Találunk egyes szavakat, melyekben etimologiailag más hang fordúl elő, de itt a tényleges kiejtés *g*; pl. *grájcȧr* krajcár < n. *Kreuzer,* lengyel *grájcar,* ezt a kiejtést vlszg. a lengyel nyelvből kölcsönözhették, hiszen a kereskedők mind a lengyel-zsidó nyelvet beszélik és a krajcárt mindig *grájcȧrnak* mondják, a tótban is *grajcár*; *góvduškȧ* tehervonat, t. i. koldusvonat; a rahóvidéki kiejtésben *góvdus.*

g < *k* megfelelést találunk e szavakban: *fȧbrýgȧ* gyár; *pȧprýgȧ* paprika; *bángȧ* bankó.

gl < *dl: šýnglȧ* zsindely < *Schindel; hȧrnáglyk.*

Ezektől eltekintve azonban *g*-nek következetesen *g* felel meg, mint láttuk s ritkán más hang. 4. *ch* hang áll az óbolgár s más rokon nyelvek *ch* hangjának megfelelőleg: *póroch* por < óbolgár *prachъ; chátȧ* ház; *chlópec* fiú; *chášč̈ë* cserje; *chľiv* istálló stb. Ugyszintén *ch* consonánst találunk a kölcsönadó nyelvnek is a *ch* hangja helyén: *glájch* egyezség < *gleich*; *ȧjrychtúnok* < *Einrichtung*; *krȧch* bukás < *Krach.* Kivételesen áll a *h* helyén: *chámȧ* hám. A *króchmȧľ* keményítő szó lengyel átvétel s nem lett közvetlenül *Kraftmehl*-ből.

A *chv* hangcsoport helyett *f* áll. Igy *chv* > *f*: *fálȧ* dicséret < *chvala; fálýty šë* dicsekedni; *fist* farok a *chvost* h.; *fústkȧ* kendő; *lýfȧ* kamat; *foróst* száraz gally.

Dentales: d, t.

Teljesen szabályszerű megfeleléssel találkozunk. Eltérést a kisorosz köznyelvtől nem constatálhatunk. A megfelelő hangok megmaradnak pl. *deń* nap, óbolg. *dьnь; dérevo* fa, óbolg. *drěvo;*

dryvá tűzifa lignum, óbolg. *drъva; mid* méz, óbolg. *medъ; dáty* adni, óbolg. *dati; víter* szél, óbolg. *větrъ* stb. Kölcsönszavakban is: *dách* tető < *Dach*; *bešteluváty* rendelni < *bestellen*; *fútrá* bélés < n. *Futter*; *hintóvá* hintó; *tábulácijá* bekebelezés < *Tabulation* stb. A *d* és *t* palatalisatiója nem mutat eltérést a kisorosztól, *(tj = č, jd = ž)*. Ogonowski i. m. azt állítja, hogy a *tj, stj és dj, zdj* hangcsoportok a III. 2. igék és a IV. igék sing. 1. személyében (Miklosich osztályozása szerint) »másodlagos jésülés következtében *lь, sьlь, dь, zdь*-nek ejtetnek, az összes dialektusokban«. (». . . was in sämmtlichen Dialekten . . . der Fall ist«) s a következő hucul példákat említi: *pusьlьú* elbocsátom; *budьú* felköltök; *vydьú* látok; *vodьú* vezetek; *rodьú* gigno; *sьlьidьú* üldözök; *hodьú* járok, sétálok; *jizъdьú* vehor stb. *(dь = ď)*. A rahói nyelvjárásban ezzel a jelenséggel soha sem találkozunk, itt mindíg *č* és *ž* áll, amint azt az orosz hangtörvények kivánják: *púšču, bužú, chóžu* stb. A nála ezzel kapcsolatban idézett hucul példa: *ty śi lyšъ pokruluješъ* Rahón szintén *č*-vel hangzik: *ty śë lyš pokrúčuješ* te csak forgolódol. Ismeretlen a rahói dialektusban a *ť, ď* váltakozása is palatalizált *k'* és *g'*-vel, hisz nincs is dialektusunkban palatalizált k' és g'.[1]

Labiales: p, b, v, f.

Zöngés *b* áll a szláv eredetű vagy pedig a kölcsönszavak *b* hangja helyén: *bih* isten, óbolgár *bogъ; hrib* sir óbolgár *grobъ; húbá* gomba, ajak, óbolgár *gąba* szivacs; kölcsönszókban: *bándá* banda; *berájt* kész < n. bereit; *brýčká* bricska; *šájbá* céltábla < n. Scheibe; *híblyk* gyalu < n. Hobel; *fárbá* festék < Farbe stb.

A zöngétlen *p* is megmaradt az eredeti és a jövevényszavakban: *pójás* öv < óbolgár *pojasъ; práznyk* ünnep < óbolgár *prazdьnikъ* stb.; és kölcsönszavakban: *páprýgá* paprika; *párásóľká* napernyő (de *náperńivká* is használatos) *pántlyk* pántlika; *špitáľ* kórház < n. Spital; *štémplyk* bélyeg < n. Stempel; *trup* csapat, csoport < n. Trupp.

p < *b* megfelelést találunk azonban néhány német szókezdő *b* helyén oly szavaknál, melyeknél az átadó nyelvben is *p*-t mon-

[1] *k, g, ch* az ősszlávban sem voltak soha palatalisok; vö. A. Leskien: Grammatik der altbulgarischen Sprache. Heidelberg, 1909. 3. l.

danak a rahóiak, tehát tulajdonképen *p* < *p* itt is a megfelelés: *prúslyk* prusli < n. Brustfleck; *pýgläjz* vasaló < n. Bügeleisen; *pläjbás* plajbász, irón < n. Bleistift. (Mind a három példa a magyar népnyelvben is *p*-vel kezdődik).

Zöngés *spirans v*. Elég gyakori jelenség, hogy vocalis szókezdet esetén a szó elejére, vagy esetleg belsejébe egy bevezető *v* kerül (mint azt már az óbolgárban is tapasztalhatjuk) *vivčê* juh < óbolgár *ovьca* nagyorosz *ovcá*, dem. *ovéčkä; virgány* orgona: *u ńimciv nä virgänäch hräjut* a németeknél (t. i. latin szert. katholikusoknál) orgonálnak; *vújko* nagybácsi *újko; näúkä* tudomány *nävúkä*-nak hangzik. De sohasem áll *j* helyett ily esetekben *v: mávu, máveš* . . . habeo, habes . . . hanem mindig *máju, máješ* stb.

v-t találunk *ov* kapcsolatban az óbolgár *cons.* + *lъ* + *cons.* hangcsoportban, ha a következő mássalhangzó kemény: *čóven* csolnak óbolgár *člъnъ; dóvh* tartozás óbolgár *dlъgъ; vovk* farkas óbolgár *vlъkъ;* ugyszintén az igék part. perf. pass. II. a szótagzáró *l* helyén: *däv* adott, vö. *dá-lä; mäv* vö. *málä; käzäv* vö. *käzálä* stb.

v áll eredeti s kölcsönszavakban *v* hangnak megfelelőleg: *dávnó* régen óbolgár *davьnъ; dvir* udvar óbolgár *dvorъ* stb; kölcsönszavakban: *krävátlyk* nyakkendő < Cravatte; *vädáskä* vadászat; *värtáš* őr < warten; *vändrivnýk* vándorló legény; *väservád* vízszintező, vízmérleg < Wasserwage stb.

v áll *iv* kapcsolatban a magyar *ó, ő* helyén: *byrív* biró; *lupív* lopó; *ešerńívkä* esernyő, (lásd az i hangnál).

Jegyzet: Itt emlitem meg a bilabialis *u̯* hangot. Igen ritka az orosz dialektusokban. Előfordul a rahói nyelvjárásban is, hogy a szóeleji hangsúlytalan *o*, vocalison végződő szó után, *u̯*-nek (nagyon lassú beszélésnél néha *u*-nak) hangzik. *A de u̯ná?* hol van ő? *Pišlä nä u̯bíd* ebédelni ment stb. — (l. Vondrák 90., 282.)

Eredetileg nem volt *f* hang a szlávban, de korán átvették más nyelvekből. A halics-volhiniai nyelvjárás nem szerette, (mint Sobolevski i. m. 127. l. állitja) s hol *ch*, hol meg *chv*-vel cserélte föl. Az ebből fejlődött kisoroszban is csak egyes nyelvjárásokban találunk *f* hangot. A rahói dialektusban *f* áll *chv* helyén, az idegen szavak *f* hangja azonban megmarad, mint a következő példák mutatják: *fábrýgä* gyár < *Fabrik; fájkä*

pipa lengyel *fajka* < n. *Pfeife; fájnyj* szép, derék < *fein*; *fáná* zászló < *Fahne: fárbá* szín < *Farbe; fártuch* kötény lengyel *fártuch* < *Vortuch; fánký* m. fánk; *fásóľi* < Fisolen paszuly; *fýgá* füge < *Feige; feleluváty* < felelni; *fešter* erdész < n. Förster; *figľuváty* tréfálni; *fíndžë* findzsa; *fiškályš* fiskális; *flóvbertká* flóbert; *fires* fűrészgyár; *fóršpont* forspont < *Vorspann; frás* szu < *Frass; fuč* < *pfutsch; fundácijá, Fundation; fundumént* alap; *funt, Pfund, font*; *furt fort* mindíg; *káftán* kaftán; *káláfónijá* gyanta < *Kolofonium*; *náftá* nafta; *oficijá* kincstár; *šyfrán* sáfrán; *štráfystyj* sávos; *štrof* büntetés < *Straffe; tráfyty* találni; *šnúflyklyk* zsebkendő < *Schnupftuch; štrimflyk.* (A *ch*-nál mondottuk, hogy *chv* helyett is *f* áll: *fálá* stb. lásd ott).

Ha a labialis *p, b, v* (és *m*)-hez *j* járul, akkor *pľ, bľ, vľ (mľ)* keletkezik, ha még egy hangzó áll utána. Ez a jelenség már az ősszlávban is megvolt, megtaláljuk az óbolgárban (bár nem egészen következetesen) s a nyugati szláv nyelveken kívűl a többi szláv nyelvben. — A rahói hucul-kisorosz dialektusban következetesen találkozunk vele, tehát *kúpľu* veszek * *kupju*-ból, *zdoróvľë* egészség, óbolgár *sъdravьje* (a félhangzók elenyészése után a szókezdő *s* zöngés consonans előtt, zöngéssé lett a *v* pedig *j* hang előtt *vľ*-é lágyult. Igy *ľúbľu* szeretek * *ľubju; lóvľu lovýty* igéből fogni; *tópľu* olvasztok, fűtök *topýty; róbľu* dolgozom *robýty; lómľu* török *lomyty; drýmľu* szendergek *drymáty*. Ez az u. n. *l* epentheticum. — Magyarázatát l. Jagić Arch. f. sl. Phil. X. k. 178., Vondrák Gr. I. 285—288., Ogonowski Studien 79. Leskien i. m. 40. A labialisok ezekben az esetekben tehát lágyan ejtetnek, de ezt nem szokás külön jelölni.

Liquidae r, l.

l coronalis *ľ* pedig dorsalis articulatiojú. Eredeti s kölcsönszavakban egyaránt előfordúlnak: *sýlnyj* hatalmas, erős, óbolgár *silьnъ*; *sluhá* szolga, óbolgár *sluga; kolý* mikor, óbolgár *koli; krochmáľ* keményítő, lengyel *krochmal* < n. Kraftmehl; *télek* telek. Feljebb láttuk, hogy az *l* hang bizonyos esetekben (*vovk* óbolgár *vlъkъ; dáv* adott *dalъ* h. stb.) *v*-be megy át. Mint euphonicus (epentheticus) *l*-el a *pj, bj, vj* és *mj* kapcsolatban találkozunk vele (*kópľu, róbľu, lóvľu, lómľu).* A névszók szóvégi *l*-je

nem megy át *v* hangba, azaz *vil* ökör és soha *viv*. Sonans *r* és *l* a rahói dialektusban nem fordúl elő.

Nasales m, n.

Az eredeti és kölcsönszavak *m* és *n* vocalisainak felelnek meg. *m* és *n* váltakoznak egymással egy-két szóban. *n* < *m*: *ńirskyj* tengeri, *móre* tenger pl. *ńirskä svyńē* tengeri malac; *nápä* < Mappe, *Nykoláj* és *Mykoláj* Miklós; *Nykýtä* és *Mykýtä* Nikita. Egyebekben nincs eltérés a kisorosz köznyelvtől.

Figyelmet érdemel az *m* + *j* = *mń* hangfejlődés. Az oroszban szabályszerint *ml*-nek kell állania, de a nagyoroszban is találkozunk *mń*-el (l. Sobolevskij[4] 140., Vondráknál is idézve Gr. I. 288.) *mnjaso, pamnjatь, rumnjanyj, imnja*. Gyakoribb a kisoroszban. — A rahói hucul-kisoroszban a következő közhasznált szavakban találunk *m* + *j*-ből lett *mń* hangcsoportot: *mńë* engem, óbolg. *mę; mńëso* hús (szokottabb a *štúkä* szó); *mńëchkýj* lágy, óbolg. *mękъkъ; ymńē* név, óbolg. *imę; véremńë* szép idő, óbolg. *vrěmę* idő; *vímńë* tőgy (Euter); *pámńët* emlékezet; *pámńëtáty* emlékezni, óbolg. *pameť* emlékezés, emlékezet; *rumńēnyj* rózsaszinű, piros; *zemńēnyj* földből való (de a főnév mindig *zemľë*.)

Dentales affricatae c, dz; dentales spirantes s, z.

z-vel találkozunk a gutturalis *h (g)*-re végződő szók eredethatározójában *nä rózi* stb. (ez a *z* már a közös szláv *g*-ből keletkezett s megvan az óbolgárban is); *s*-ből lesz zöngés consonans előtt *ydý z bóhom* isten veled stb. teljesen olyanok különben a megfelelések, mint a kisorosz köznyelvben. Áll eredeti és idegen szavak *z* hangja helyén: *zymá* tél *zima; bluz* zubbony < blouse.

s áll eredeti és jövevényszavak megfelelő *s* hangja helyén: *sómár* < szamár; *átres* cím < Adresse; *strúngä* fejőól (rom.); *séglet* < szeglet; *óbers* ezredes *Oberst* stb.

c áll a szláv nyelvek *c*-je s a kölcsönvett szókban az átadó nyelv *c*-je helyén: *vinéc* koszorú *věnьcь; decilítryk* deciliter; *cug* csapat < német *Zug, cēdulä (Zettel)* cédula stb. — *dz*-t csak a következő közhasznált szókban találjuk: *brýndzë* juhtúró; *dzër* iró, savanyú lé; *dzvin (zvin* is) harang; *dzveńity* csengeni; *dzérkälo* tükör, *dzëmä* leves.

Palatales spirantes és *palatales affricatae š, ž, j* és *č, dž. dž* csak e szavakban: *džúgás* vaskaró kövek kiemelésére; *findžë* findzsa; *džúrdžëk* kopasz, meredek hegyoldal. Más közhasznált szóban *dž*-t nem hallottam. — *j*-vel csak a szabályszerű megfelelésekben találkozunk, tehát hasonló hang helyén, vocalis szókezdetben s sokszor vocalisok között, mint összekötő hanggal: *máju máješ, mójeho* stb. az *y (i)* kötőszó, ha magánhangzóval kezdődő s magánhangzón végződő két szó között áll, gyors beszédben *j*-nek hangzik: *Oléná j Yván* Ilona és János. (Ritkán hallható, az *és* kötőszó rendesen *tá, táj.)*

Assimilatió, dissimilatio. Mássalhangzók elveszése.

Assimilatióról már a Consonantismusról szóló rész elején szólottunk. Itt még pótlólag megjegyezzük, hogy az igekötők és praepositióknál is találkozunk assimilatióval. Igy *pit* és *pid, vit-vid*, óbolgár *otъ*. pl. *vid brátá* barátomtól, testvéremtől. Mindkét jelentésben használatos pl. *brát mij stáršyj pijsóv u polonynú* bátyám a havasra ment, *Ják šë máješ brátčyku?* hogy vagy barátom? *otъ*-nál a félhangzó elveszett, az *o* zárt szótagban megnyúlt s az ismeret fejlődési fokozatokon át *vi*-vé lett, tehát *vit,* a *t* zöngés előtt zöngésen hangzik, tehát *vid brátá,* óbolgár *otъ brata.* Igy a *čérez* keresztül, *čéresből* stb. — A többi esetek ugyanazok, melyek a nagyoroszban is megvannak. *t* és *d,* ha *č* jön utánok, ehhez hasonulnak: *óče náš otče* h. Assimilatiót találunk a *víci* szóban; galiciai kisorosz *vicci, otъ seli* innen; számneveknél *odynáčëť, ďvánáčëť* stb. A dissimilatio is egyezik az óbolg. s a nagyorosszal: tehát *k + t > cht: chto*; *k + k = cht: mňëchkýj lágy mękъkъ*; *čt > št > š* pl. *šo* mi? óbolgár: *čьto*; ebből *čto, č* dissimilálódott *š*-é *što > šo.*

č hang *n* előtt *š*-nek hangzik: *pšenýšnyj* búzából való, *chlib pšenýšnyj* búzakenyér. A labialis vocalisoknál hallottunk a labialisoknak a rájuk következő *j*-vel való assimilátiójáról pl.: *fúbľu.* Az assimilátiót s dissimilátiót illetőleg nincs eltérés a kisorosz köznyelvtől.

Mássalhangzók kiesése.

Szóeleji *g* (no. *g*) tünt el a *de* hol szócskában, no. *gde* óbolgár *kъde, dé-chto* valaki, *dé-koly* néha *déšo* valami, *déšo*

nákupuváv bevásárolt egyet mást; *de-né-de* itt-ott; *ýnde* másutt. A szóvégi *g* eltünt a kisorosz *čétver* csütörtök (vö. nagyorosz *četvergъ)* szóban; *prostý bih* isten fizesse meg mellett azt is mondják, hogy *prostý bi* pl.: *dálám zá prostý bi* (szószerinti értelme: adtam, hogy Isten megbocsássa bűneimet).

Szóközben is elég gyakori egyes consonansok kiesése, így kiesik *t* és *d* az *n* előtt pl.: *trúnuty* eltaszítani (vö. *trútyty)* *čésnyj* becsületes (vö. *česť* becsület, tisztesség: *dáv jem zá česť);* *pízno* késő, későn (vö. nagyorosz *pózdno*); *práznyk* ünnep (vö. óbolgár *prazdьnikъ).* Igy ritkán kölcsönszókban pl. *d* kiesett *m* előtt a *volmájter* erdőmester < Waldmeister szóban; *r* kiesett a *fešter* < Förster erdész szóban. Az összetételeknél gyakori, hogy az összetétel második tagja helyett a kicsinyitő képző áll pl. *tárkelíznyk* < tarkeli sütő; *šnélká* < Schnellzug; *téherká* < tehervonat (a *želízněčě* vonat szóval hozták kapcsolatba s innen a *ka* képző) a német »eisen« *(ájzn)* szónál elesik a szóvégi *n*, tehát *pýglájz* Bügeleisen vasaló; *páláčintájz* palancsinta sütő (palacsinta + »eisen«); ezek analógiájára *prájz*-nak hangzik Preussen: Poroszország.

Véghangzó *l* eltünt a part. praet. II. sing. masc. *viz* (szekeren vitt) vö. *véz-lá*; *ńis* vitt, vö. *nés-lá*; *mih* képes volt, vö. *moh-lá*.

t elvész a sing. 3. személyében *e* után: *ydé* megy, (* *ydet*) *nešé* visz, (* *neset*, óbolgár *nesetъ*); *čéše* fésül; *búde* lesz stb. Ugyszintén elesik az igék többes 3. személyében az óbolgár *ętъ* no. *jatъ*-nak megfelelő alakokban pl. *oný chóďë* ők járnak, de az egyessz. 3. sz. *vin chódyt*; *ľúde ne róbľë ńičó* az emberek nem dolgoznak semmit. (hucul-kisorosz: *chváľë* óbolgár *chvalętъ* no. *chvaljatъ*).

Röviditések.

A hucul-kisoros nyelvjárás igen szereti a röviditéseket. Ilyenek: *móž* lehet neked *móžeš* h.; *chóč* akarsz *chóčeš*-ből, *á šo choč Yvá?* ugyan mit akasz te János? Leggyakoribb a vocativusban, sőt egyes szavaknál már csakis a rövid alakot használják. Szokottabb közhasznált rövidítések a következők: *brá!* barátom, pajtásom, testvérem, *bráte* helyett; *chló* te fiú *chlópe* h.; a gyakori keresztneveket mindig megrövidítik *Aksé! Akséño* h. *te*

Aksenijá; *Háfi!* te Zsófi; *Le!* te Elek, te Sándor *Lésu* h.; *(Les* *Aleksij*-nek és *Aleksánder*-nak a kicsinyitője); *Olé!* te Ilona *Oléno* h.; *Yvá!* te Iván *Yváne* h.; *Pe*! te Péter *Petre* h.; *Šte!* te István *Štéfáne* h. Rendesen röviditve szólitják az atyát és az anyát: *ńě* t. i. *ńěńu* te atyám! *má* te anyám e. h. *mámo*. — Hogy a neveket röviditett formában használják, ennek valószínű okát a geografiai viszonyokban kereshetjük. A huculok szétszórtan egymástól távol élnek, egyik hegyről a másikra, egyik háztól a másikig nagyot kell kiáltani, ha valamit közölni akarnak egymással s ezért felhivásra a rövid alakot használják. A vocalisra végződő kéttagú szó igen alkalmas a kiáltáshoz s könnyen hosszan hangoztatható. (Az egytagú elé *hej* szócskát tesznek pl. *hej má!)*

A galicia-bukovinai s a rahól hucul nyelvjárás rövid egybevetése.

Az eddig mondottak alapján röviden összefoglalom azokat a főbb eltéréseket, melyeket dialektusunk s a hucul köznyelv között találunk. Hucul köznyelven a Galiciában és Bukovinában beszélt hucul kisoroszt értem.

1. Hallottuk, hogy a rahói és rahóvidéki hucul kisoroszban (úgy mint a nagyoroszban is) a szókezdő *ja,* valamint a vocalis után álló szótagkezdő *ja* is megmarad: *jábloko* alma; *jáhodá* eper: *ják* hogy, hogyan; *jármárok* vásár; *jávir* jávorfa; *sto-játy* állani; *lá-játy* szidni, káromkodni stb. Másutt a huculok ilyen esetekben *je* és *jy*-t is mondanak (lásd Ogonowski 45., már a 23. lapon idézett sorokat) tehát *jéblyko* és *jýblyko, jehoda* és *jýhoda, sto-jév* stb. Rahón sohasem áll *je, jy* (kivéve *jějcé* szót).

2. A galicia-bukovinai huculban *g'* áll sokszor *ď* helyett, vagyis a jésített *g'* váltakozik jésített *ď*-vel. *g'ivká* leány *ďivká* h.; *g'irká* kis lyuk *ďirká* h.; *g'ékuju* köszönöm *ďěkuju* h.; *pone-g'ivnok* hétfő *poneďilnok* h. A rahói és rahóvidéki nyelvjárás nem cseréli föl a jésített *g'*-t a jésített *ď*-vel, mert a rahói dialektusban nincs is jésített *g'*.

3. A galicia-bukovinai huculok a gutturalisokat sokszor jésítve ejtik s a jésített *k'* azután *ť*-vel váltakozik pl. *dońťá* valakinek a

---

Az óbolgár szavakat Leskien Handbuch. Jagić: Cod. Mar. csatolt szótárából, Berneker E. W. vagy Miklosich E. W.-ből veszem.

leánya *doňk'á* h.; *béśidoňťá* beszéd *béśidoňk'á* h.; *máléňťij* kicsiny, apró *máléňk'ij* h. — Viszont *k'* hanggal is találkozunk *ť* helyett *je, i* után s néha a szó végén: *k'ilo* test *ťilo* h.; *k'ěško* nehéz *ťěško* h.; *kók'ë* macska *kóťë*; *povik'ëháty* kihúzgálni *poviťëháty* h.; *usk'eriky* »tiszaköz«, folyóköz, két folyó találkozási helye; *po svik'i* a világban *po sviťi* h.; *smerk'* halál *smerť* h. stb. A tiszavölgyi (rahóvidéki) huculok sohasem cserélik föl a *k'* és *ť'* hangot, vagyis mindig *ť'ilo, ť'ěško kóť'ë, poviťëháty*; *usť'iriky, po svit'i, doňká* stb. De föl nem cserélhetik, hisz a rahói dialektusban nincs jésített gutturalis hang. (vö. 40. l.)

4. A rahói nyelvjárás kihangzó *ćë*-jének a galicia-bukovinai nyelvjárásban *ća* felel meg: *molodýćë-molodýća.*

5. Néha felcserélik az *ś* és *ć* hangokat pl. *śeśa žinká* és *ća žinká,* Rahón mindig *seśë žinká.*

6. A hangsulyos vagy hangsulytalan szótag *e*-je Rahón sohasem lesz *a*-vá, mint néha a szomszédos közhuculban pl. *do cárkvy* a templomba *do cérkvy* h.; *mané* engem *mené* h. stb.

Az említett esetekben találunk eltérést a rahói dialektus és a galicia-bukovinai hucul nyelv között. Természetesen a lexicalis különbség sokkal nagyobb s évről-évre jobban távolodik egymástól a két nyelv, mert már az érintkezés is kicsi s a rahói dialektus folyton ujabb s ujabb magyar és német szókat s kifejezéseket vesz föl, amelyek kiszorítják az eredeti hucul-kisorosz szavakat. Az értekezés folyamán említett szavak mindennapi közhasználatban vannak s más szókat azokra a fogalmakra nem is ismernek. A szókincs tehát folytonosan változik, bővül, a régi szavak feledésbe mennek, újak merülnek föl helyettök, a művelődés terjedésével pedig ujabb fogalmakkal ismerkednek meg. — De nemcsak a szókincsben, hanem az alak- s mondattanban is újabb germanismusok s hungarismusok tűnnek föl s ezek még jobban elválasztják, eltávolítják a hucul köznyelvtől.

A rahói dialektus tehát eltér a hucul köznyelvtől; legjellemzőbb hangjai az *ë* s az *y,* amelyek, mint láttuk, több eredeti hangnak felelnek meg. Az ujabb kölcsönzéseket nem illeszti be teljesen saját hangtanába pl. nem assimilálódnak egymáshoz a consonánsok: *kt* marad *kt* pl. *bákter,* s a magyar vagy germán *g* mindig ugyanezzel a hangértékkel van meg úgyszintén az *f* is. — Csak a dalokban, a lakodalmi énekekben őriz meg egyes régiségeket

(*látkáňě, ládo* vőlegény), de az énekeket legtöbbször már nem is értik. — Pld. a legismertebb »*látkáňě*« így hangzik:

Ležěly bérvy bervinkóvoji
Oj ródež mij róde!
Dárúj že miňi dóbre
Šóbym šë hárázd mály
Šóbym šë vám ďěkuvály.

Az első két sor értelmét nem tudták megmondani. Ujabban már ezek az énekek is kiveszőfélben vannak, mert az ifjú nemzedék nem mindig ragaszkodik szigorúan a formákhoz és daloskönyvekből, de leginkább kalendáriumokból tanul dalokat. — Hogy összefüggő szövegben bemutassam a rahói hucul nyelvet, a következőkben közlök három rövid közismert népdalt s egy mesét.

I.[1]

a) *Záplákálá ďivčënočká*
Ják šë viddávála,
Zášumýlá ľiščënočká,
Ják šë rozvyválá.

b) *Oj ne šumý ľiščënočko*
Y ne rozvyvájšë;
Täj ne pláč ďivčënočko
Täj ne závyvájšë.

c) *Tá ják by já ne šumílá*
Táká zelenéňká;
Tá ják by já ne plákálá
Táká molodéňká.

[1] *a)* Könnyre fakadt a kis leány — mikor jegybe lépett; — zörrent az ág a cserjefán — mikor rügye éledt. — *b)* Ej, ne susogj gyenge fácska, — rügyed ki se fejtsed; — ne sírj, s hajad kis leányka — kendőbe ne rejtsed . . . — *c)* Hogyne zúgnék és zokognék — új zöld rügyruhámba, — hogyne sírnék és zokognék, — gyenge vagyok s lányka.

II.[1]

a) *Oj ty bráte továryšu*
Odnú rádu májmo
Sého bóku to ná tot bik
D'ivčënku ne dájmo.

b) *Sého bóku to ná tot bik*
Deléko chodýty
Vidáv my šë fájná dúšká
Lýšymo ľubýty.

c) *Oj póky my šë ľubýly*
Suchí dúby cvýly
A ják my šë polýšyly
Syréňki povjëly.

III.[2]

a) *Oj pýjdemo u kátúny*
Búdemo pánámy;
Táj ne odná ďivčënočká
Zápláče zá námy.

b) *Oj zápláče táj zápláče,*
Táj šče y zátúžyt;
Ne odnóji mámky sýnok
U kátúnky slúžyt.

Try jáblyká táj odná hrúšká.

Odnómu čolovíkovy záchoťilošë jísty plódy. Vin kupýv sobí odnó jáblyko tá pojív — jemú ščé šë choťílo jísty. Vin kupýv sobí drúhe jáblyko táj pojív; jemú ščé šë choťílo jísty. Vin kupýv sobí y tréte jáblyko táj pojív; y vse šče šë mu choťílo jísty. Viták vin kupýv sobí odnú hrúšku á kolý totú yzív, stáv sýtym. No tá čolovík udáryvšë po hólovi tá kázáv: Jákýj já durnýj, kiľko já jáblyk pústo pojív. Ne znáv já záráz yzísty odnú hrúšku.

[1] II. *a*) Jó barátom, kedves társam — egyezségre lépjünk: — fölszögről az alszögre mi — leányt ne cseréljünk. — *b*) Fölszegről az alszögre mi — beh nagy utat járunk; — tán jobb lesz, ha rózsám, édes — egymástól elválunk. — *c*) Amig egymást apolgattuk, — korhadt tölgy is éledt: — amióta abbahagytuk — elszáradt az élet.

[2] III. *a*) Ha fölcsapunk katonának — urak leszünk osztán, — nem egy kislány könnye csordúl — legénye távoztán. — *b*) Csordúl könnye, omlik könnye, — esztendős bú vár rá, — nem egy anya fia, gyöngye — lett most katonává.

NYELVTUDOMÁNY

A

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁNAK MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

ASBÓTH OSZKÁR

III. KÖTET.

BUDAPEST

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA

1911.

Bonkáló Sándor: A rahói kisorosz nyelvjárás leíró hangtana. Gyöngyös, 1910. 49 lap.

Ez a kis dolgozat doktori értekezés, ez magyarázza meg, hogy egy kicsit gyorsan készült: a doktoratusra való készülés nem csak az értekezés megírásából áll és elvégre is nem szánhat az ember, ha már állásban van, — B. úr a gyöngyösi főgymnasium tanára — egy pár évet rá. Így is biztató kezdet és mintegy igéret, hogy a szerző egészen specialis ismereteit értékesíteni fogja a tudomány számára, ennek pedig okunk van örülni. Értekezésében egészen új anyagot kapunk, nagyjában megbízható, becses anyagot egy eddig alig ismert kis nyelvterületről. Ha az anyagot megbízhatónak mondom, ezt az itéletemet más szövegek ismeretén kívül első sorban belső okokra alapítom, a följegyzésekben elejétől végig mutatkozó egységéből, következetességéből, a mi természetesen nem zárja ki, hogy finomabb árnyéklatokat a kezdő tudós ezúttal még nem jelölt. Nem gondolok csak a hangzók színezeteiben talán ott is mutatkozó, B. dolgozatában csak az *e* hangoknál érintett, de ott sem jelölt nagyobb tagoltságára, a milyent a norvég Broch általánosnak mond rutén nyelvjárásainkban, l. különösen Arch. f. slav. Phil. 21 : 57, a hol a bácskai ruténék nyelvének t ó t voltát nem csak más kézzel foghatóbb okokkal bizonyítgatja, hanem azzal is, hogy hangzórendszere olyan egyszerű, — de nélkülözöm a dolgozatban a mondat belsejében a szavak találkozásánál mutatkozó változások pontos megállapítását és egyéb finomabb részleteket. De nagyjában véve hasznavehető, érdekes és új anyagot találunk B. értekezésében, az pedig főérdeme; gyenge oldala az, hogy a jelenségek áltatánosításánál a szerző nem indult ki mindig kellő mennyiségű adatból és magyarázatuknál nem volt elég körültekintő.

De áttérek a dolgozat részletes megbeszélésére, a melyet megkönnyít a fönt közölt, a rahói nyelvjárás pontosabb megismerésére új anyagot szolgáltató «Huczul mese», a melynek sorait *mese* jelzéssel fogom idézni.

B. értekezése *A magyarországi kisorosz nyelv* czím alatt a források megnevezésével kezdődik; ezekhez egyet-mást hozzá lehet még tenni, különösen említést érdemeltek volna a Hnatjuktól közölt érdekes szövegek, a melyek *Etnografični materyjaly z uhorskoj Rusy* cz. a. jelentek meg a lembergi Ševčenko-társaság néprajzi gyűjteményében, az *Etnografičnij Zbirnyk* III., IV. és IX. kötetében és Verchratskij említett munkájának második (eredetileg a *Zapysky* 40., 44. és 45. kötetében megjelent) kötete, a mely Sáros, Zemplén és Szepes megye nyelvével foglalkozik, illetőleg a mint a szerző mondja, azok-

kal a nyelvjárásokkal, a melyekben a hangsúly állandó: *Hovory z naholosom stalym* — különlenyomatban 1901-ben.

Erre következik a magyarországi huczulok nyelvterületének térképe és egy érdekes fejezet «Rahó és vidéke», 6—14. l., a melyben a nyelvészre nézve különösen becses a sok rutén helynév, annál becsesebb, mert a mint a szerző mondja: «A hivatalos magyar elnevezés mindjobban kiszorítja a népies, többnyire kisorosz neveket, mert a rahóvidéki kisorosz hamar eltanulja az újat és így a régi, eredeti hova-tovább feledésbe megy, pedig gyakran megőriz olyan szótövet, mely a köznyelvből már teljesen kiveszett», l. 10. l. E fejezethez csak egy pár megjegyzést kívánok fűzni.

Rahó rutén neve B. szerint *Ráchiv*, l. a térképen és a 8. l., Verchratskij a helyett következetesen azt írja, hogy *Rahiv*, l. *Znadoby* 1 : 10, de V. úgy látszik Rahón meg sem fordult, a 74 lapra terjedő szövegközlésben ugyanis, ha figyelmemet semmi el nem kerülte, mindössze hat sor Rahóról való, kettő Bocskó-Rahóról a 127. l. és négy Akna-Rahóról a 161. l.

A 9. l. egy kis apróság mutatja, hogy a szerző nem tesz elég éles külömbséget hangtani úton keletkezett változások és az analogia hatása alatt lett új alakok közt. B. a havasmezei nyelvjárásról ezt mondja:

«A havasmezei kisoroszok nyelve kissé eltér a többi községek nyelvétől: a többi szlávoktól geografiailag el vannak zárva és az oláhokkal élnek állandó érintkezésben, mert közigazgatásilag is oláh járáshoz (Felsővissó) tartoznak. Szókincsükben sok az oláh kölcsönzés, de hangtanuk is eltérést mutat. Így pl. a kisorosz «buv» volt helyett «byv»-t mondanak, a mi másutt azt jelenti: ütött (biti = ütni). Lényegében azonban azonos a többi községek hucul nyelvével.»

Tehát a havasmezei kisoroszok nyelvébe sok szó került a szomszéd oláh nyelvből, az természetesen a nyelvet lényegében nem változtatja meg, de — «hangtanuk is eltérést mutat»! Vajjon? A fölhozott *byv* ezt semmikép sem bizonyítja, mert ez a régibb alak, a *buv* csakis az analogia hatása alatt keletkezett a *budu* «leszek»-kel való kiegyenlítés következtében, maga B. is helyesen mondja más helyen: «*u* hangzót találunk a *búty* segédigénél a futurum hatása alatt», l. 33. l.

A 10. l. a rutén helynevek közt egyebek közt egy *Berlebáš* helynevet találunk, a melyhez a szerző meglepő megjegyzést fűz: «(*áš* képző oláh hatás)», pedig a szerző tudja, maga is mondja a 8. l., hogy *Berlebás* magyar neve *Barnabás*! Itt tehát kár volt az oláhra hivatkozni, ellenben mindenki, a ki tud oláhul — B. nem tud —

könnyen fölismeri az ugyanott említett *Brebeňëska* névben egy oláh *Brebeneáscă* elnevezést, a mely az ugyancsak oláh *brèbenă* virágnévből származik. Az oláh nyelvvel tehát jó lesz egy kicsit foglalkozni.

Következik: *A rahói kisorosz nyelvjárás hangtana,* a mely egy rövid általános áttekintéssel kezdődik. Mindjárt a legelején keresztül cseng Ogonowski *Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache* 1880-ban megjelent munkájának a hatása. Minthogy ezt a hatást rendkívül károsnak tartom, szeretném a fiatal szerzőt egyszersmindenkorra ebből kigyógyítani és e czél elérésére nem riadok vissza egy kicsit körülményesebb bizonyítástól sem.

Ogonowskinál a *Charakter des ruthenischen Lautsystems* czímű fejezetben a következő fantasztikus elmefuttatást olvassuk:

Manche Sprache, bemerkt der Dichter Novalis, wird aus dem *e, o, a, i* gesprochen. Nun ist es eine ausgemachte Thatsache, dass im Ruthenischen der *i*-Laut und im Russischen der *a*-Laut beliebt ist. Indem aber *i* der leichteste, und *a* der schwerste Vocal ist, so bekundet schon die discantartigen Tonlage jenes Vocals eine Empfindung, welche durchweg verschieden ist von derjenigen, die durch das breittönende *a* ausgedrückt wird. Lehrt doch Bernhardi, dass Vokale diejenigen Classe von Buchstaben heisse, welche an sich betrachtet die Empfindung ausdrückt; somit dürften der *i*-Laut im Ruthenischen als Ausdruck der leicht erregbaren Empfindung gelten, wogegen durch den *a*-Laut im Russischen eine heitere, naturwüchsige Seelenstimmung ausgedrückt würde, l. 24. l.

Ennek visszhangja, ha B. azt mondja:

«A kisorosz köznyelv hangrendszerét az *i* hang jellemzi. — A kisorosz köznyelv s a kisorosz irodalmi nyelv (az ukrainai és galiciai kisorosz írók műveiben) uralkodó vocalisa az *i,* utána leggyakoribb az *y.* Így találjuk ezt a tiszavölgyi hucul nyelvjárásban is. A nagyoroszban az *a* az uralkodó hang», l. 15. l.

Ebből senki mást nem olvashat ki, mint hogy a rahói nyelvjárás «uralkodó vocalisa az *i*», csakúgy mint a kisorosz köznyelvben és kisorosz irodalmi nyelvben. De a 22. l. *b)* alatt nagy ámulatunkra azt olvassuk, hogy «*ë* a rahói és rahóvidéki hucul kisorosz nyelvjárás vocalisa»! Hát most már igazán nem tudom, hogy *i* vagy *ë* a rahói nyelvjárás «uralkodó» hangzója és hogy B. milyen alapon állapította azt meg. A 15. l. azt mondja, hogy a kisorosz nyelv «uralkodó vocalisa az *i,* utána l e g g y a k o r i b b az *y*», tehát mintha azt akarná velünk elhitetni, hogy vagy az *i* vagy az *ë* a leggyakrabban hallható hang a rahói nyelvjárásban és Ogonowski furcsa következtetéseinek is csak úgy van értelmük, ha föltesszük, hogy a kisorosz beszédből folyton kicseng az *i* hang, és ha O. Novalis költő recipéje szerint röviden

jellemezni akarta volna a kisorosz nyelvet, akár azt írhatta volna: Das Kleinrussische wird aus dem *i* gesprochen. De hol vannak erre a bizonyítékok? Igaz, hogy *i* is és a rahói nyelvjárásban *ë* is több más hangzóból keletkezett, de másrészt az is igaz, hogy az eredeti sok *i* a kisoroszban elveszett, *y*-vé lett, és hogy a rahói *ë* hang különböző forrásai épen nem valami gazdagon bugyognak. Ha tehát OGONOWSKIban és BONKÁLÓban az *i* illetőleg *ë* többféle eredete keltette azt a hitet, hogy az *i* illetőleg *ë* az «uralkodó», a «leggyakoribb» hangzó, akkor egészen helytelen alapra építettek. Én OGONOWSKIval nem törődöm tovább, de BONKÁLÓt fölszólítom, olvassa össze a fönt közölt huczul mesében az egyes hangzókat, az eredmény bizonyára meg fogja döbbenteni. A számok pontosságáért csak nagyjában vállalok felelősséget, mérget arra nem veszek, hogy egy-kettővel el nem vétettem az olvasást, de ez a végső eredményen semmit sem változtat; találtam pedig ebben a mesében 305 *a*-t, 184 *o*-t, 182 *y*-t, 122 *u*-t, 112 *e*-t, 100 *i* t és — 55, mondd ö t v e n ö t *ë*-t (ennek is 1/3-át a *śë* = lat. «se» reflexivum teszi ki, a mely 18-szor ismétlődik)!

B.-nak és másnak is joga van erre azt mondani, hogy ez lehet véletlen, B.-nak talán módjában is lesz ezt be is bizonyítani, de még akkor is nagyon tanulságos ez a kis statisztika. B. azt mondja, hogy az uralkodó vocalis az *i*, l. 15. l., más helyen meg azt mondja, hogy *ë* az uralkodó hangzó, l. 22. l. — az első helyen még hozzá teszi: «A n a g yoroszban az *a* az uralkodó hang». És íme a maga közölte szöveg mintha csak csúfot akarna belőle űzni: Abban az *a* háromszor olyan gyakran fordul elő mint az *i* (305 : 100) és csaknem hatszor olyan sűrűn mint az *ë* (305 : 55); az *i* és *ë* együttvéve is alig több mint az *a* k fele (305 : 155)! De ez lehet véletlen, ámbár az nem nagyon valószínű. Tegyünk csak egy kis próbát, osszuk a mesét kisebb csoportokra, 10—10 sorra, az *ë* minden csoportban a legritkább hang, csak a III-ban egyenlő az *i*-k számával:

I. 49 *a*, 33 *o*, 33 *y*, 25 *u*, 23 *e*, 19 *i*, 10 *ë*
II. 58 *a*, 35 *o*, 34 *y*, 21 *u*, 17 *e*, 15 *i*, 14 *ë*
III. 61 *a*, 36 *y*, 27 *o*, 22 *u*, 18 *e*, 11 *i*, 11 *ë*
IV. 41 *a*, 33 *o*, 33 *y*, 23 *e*, 21 *i*, 18 *u*, 12 *ë*
V. 52 *a*, 28 *o*, 27 *y*, 27 *u*, 21 *e*, 19 *i*, 7 *ë*
VI.*) 44 *a*, 28 *o*, 19 *y*, 15 *i*, 10 *e*, 9 *u*, 1 *ë* (*śë*!).

Ha még tovább megyünk és a sorokat vizsgáljuk, azt tapasztaljuk, hogy ebben a mesében minden hangzó uralkodhatik a sorban,

*) Ez a csoport csak 6½ sorból áll.

még az *i* is (a 2. sorban), de *ë* nem. Olyan sor, a melyben *a* nem fordulna elő, egyáltalában nincs ebben az 57 sorból álló mesében, kivéve a 44. sort, a mely mindössze két szóból (= három szótagból) áll. Olyan sor, a melyben *ë* nincs, 22, mondd huszonkettő van, több mint a sorok összeségének harmadrésze!

No de nem jó olyan apró részekre bontani a megfigyelés alá vett szöveget, nagyon is ki vagyunk annak téve, hogy a véletlen játékot űz velünk. Próbáljuk csak B. értekezésében a 48. l. közölt dalocska elemzését, a melynek egy versszaka terjedelemre nézve körülbelül annyi mint a mesében egy sor és azt fogjuk tapasztalni, hogy az első versszakban az *ë* mindjárt második helyre ugrik: 4 *ë*, 3 *o*, 3 *i*, 2 *y*, 1 *u* (*e* nincs), de még itt is az *a* hang, a mely a n a g yorosz nyelvet jellemzi, mintha fittyet hányna Ogonowskinak és Bonkálónak, 15-ször ismétlődik! Igaz a második szakaszban már csak öt *a*-t találunk, alig többet mint *ë*-t, a mely négyszer fordul elő, de a harmadik szakasz mintha megint halomra akarná dönteni a két tudós minden okoskodását: 16 *a*, 7 *e*, 2 *o*, 2 *y*, 1 *u*, 1 *i* és *ë* egy sem!

No de talán elég lesz — ebből a játékból. Mert egészen komolyan még sem vehetjük az ide vágó megjegyzéseket. Ogonowski azt találja, hogy a kisorosz nyelvben az uralkodó hangzó az *i* és hogy ebből nem tudom valami ideges alaphangulatra vagy mire következtethetünk: «somit dürfte der *i*-Laut im Ruthenischen als Ausdruck der leicht erregbaren Empfindung gelten». Bonkáló mindjárt hangtanának legelején ismétli, hogy a kisorosz nyelvnek «uralkodó vocalisa az *i*», de hozzá teszi, hogy «utána leggyakoribb az *y*», és ezt a rahói nyelvjárásra is érvényesnek mondja ki: «Így találjuk azt a tiszavölgyi hucul nyelvjárásban is». De a 22. l., a mint láttuk, már «*ë* a rahói és rahóvidéki hucul-kisorosz nyelvjárás uralkodó vocalisa». De találunk e két lap közt a 17. lapon megint más kijelentést és azzal kapcsolatban egy olyan jellemzést, a mely ugyancsak rosszul illik az Ogonowski-féle *i*-hangulathoz:

«Legfeltünőbb és gyakori vocalisa dialektusunknak az *y*, *ë*, mely több hang helyén fejlődött, a minek magyarázatát részben dialektusunknak egyszerűségre való törekvésében látom. Ez összefügg a nép karakterével. Mindenben lassú, kényelmes, nem barátja a változatosságnak, rendes megszokott schema szerint él és abba illeszt be mindent, még beszédjét is».

De hát itt nem is egy hangról van szó, hanem mindjárt kettőről, vagy olyan sziámi ikerhangról *y*, *ë*, mely «legfeltünőbb és gyakori vocalisa», tehát csak e g y, «mely több hang helyén fejlődött», tehát megint csak e g y! A 15. l. azt hallottuk, hogy *i* az uralkodó vocalis

«utána leggyakoribb az *y*» — a rahói nyelvjárásban is, ez tehát a mellett szólana, hogy itt voltakép *y*-ról van szó, a mely valóban igen gyakran ismétlődő hang, de a 25. l. megint fölülkerekedik az *ë*: «*y* az *ë* mellett a legelterjedtebb hangja nyelvjárásunknak», csak épen a szegény «uralkodó» *i*-ről nem esik már szó, az méltó feledésbe merül. Az *y*—*ë* kifejezés, a melyet természetesen a fönt idézett fogalmazásban egészen menteni nem lehet, abban leli talán magyarázatát, hogy *ë* valóban «igen közel áll az *y*-hez», l. 21. l.

Nagyon helyes, hogy a szerző a rahói nyelvjárásnak lehetőleg tiszta, idegen hatástól ment képét törekszik adni: «A következőkben, mondja, csakis azoknak a beszédével fogunk foglalkozni, a kiknek anyanyelve ez s a kik más nyelvet nem beszélnek, iskolába nem jártak s falujukat nem hagyták el», l. a 16. l. Ennek a tiszta nyelvjárásnak jellemző vonása a palatalis mássalhangzóra következő *a* helyett ejtett *ë*: *zemľë* «föld», *kúchńë* «konyha» stb. Így beszél, azt mondja i. h. B., «a falujából ki nem mozdult kisorosz», később az *ë* tárgyalásánál pedig azt mondja: «Az újabb, iskolát végzett generáció *a*-t mond, de az eredeti, szokottabb, általános kiejtés az *ë* s mi itt az eredeti, régibb kiejtésmódot írjuk le», l. 22. l.

Helyes megfigyelésen alapul az a megjegyzés is, hogy «a hangsúly alatti szótagok tisztábbak és valamivel h o s s z a b b a k, mint a hangsúlytalanok», l. 16. l., Broch ugyanazt találta az ublyai nyelvjárásban, l. Arch. f. slav. Ph. 17 : 333, és Bonkáló beszédjében könnyű is észlelni a hangsúlyos hangzónak gyakori nyújtását.

Az általános áttekintés végén a szerző a hangsúlyról is szól, tulajdonkép csak megállapítja, hogy «dialektusunk a kisorosz hangsúlyozási szabályokat követi», a mi kicsit tág értelmű meghatározás. De erre következik egy kijelentés, a mely a legnagyobb félreértésre adhatna okot, ha nyomban rá nem következnék egy példa, a mely azt mutatja, hogy itt voltakép csak arról van szó, hogy még nemmagyar szó is a magyar nyelv révén, magyar hangsúlyozással kerülhet a nyelvbe. Az egész, teljesen fölösleges mondat így hangzik:

«A magyar nyelvnek a hatása azonban néha már a hangsúlyozáson is észrevehető; így első szótagra esik a hangsúly oly szavakban is, a mikor szabály szerint más szótagon kellene állania pl. *bèfel* parancs», német *Befehl*», l. 17. l.

E rövid áttekintésre következik a *Vocalismus* 18—35. l. Először foglalkozik a szerző az «*i*, *í*» hangokkal, a mi azt jelenti, hogy hangsúlytalan *i* és hangsúlyos *í*-vel. E fölirat nem nagyon szerencsés, már az *i*-hangok után tárgyalt *e*-hangok *e*, *ë* fölirat alatt vannak összefoglalva, a mi korántsem párhuzamos, ugyanabból a rendszerből folyó

jelzés, mert hiszen van itt is hangsúlytalan *e* és hangsúlyos *é*, hangsúlytalan *ë* és hangsúlyos *ë́*, a melyek ha másban nem, legalább quantitásban bizonyos mértékig külömböznek egymástól.

Az *ě*-ból lett *ji* (illetőleg *'i*) alatt bátran el lehetett volna az Ogonowskitól vett, nagyon is kétes értékű sorozatot hagyni, a mely a hangfejlődés menetét akarja föltüntetni, a példák összeállítása is sokkal tanulságosabb lett volna, ha a szerző a r a g o kban *ě*-ből lett *i*-re is fölhozott volna példákat, még pedig lehetőleg az ide tartozó kategóriákat kimerítő terjedelemben. E helyett a szerző csakis a tőben *ě*-ből lett *i*-re hoz föl példát, itt sem volt kellő tekintettel a külömböző hangtani kapcsolatokra. Ő szerinte *ě*-ből *ji* lett, «(a hol a *j*, ha nem a szó elején áll,*) azt jelenti, hogy jésíti a megelőző hangot)». De az ajakhangok másképp viselkednek: 13. l. pry *obiďi* «ebédnél» = nagyorosz *pri obědě*, 31. l. *pisók* «homok» = n. o. *pěsok*, *mese* 1. *čolovík* «ember» = n. o. *čelověk*, 2. *bídńi* = n. o. *bědnyje*, 4. *svítlo* «világosság» = n. o. *světlo* stb. Minthogy a mesében azt olvassuk *u ľísi* «az erdőben» = n. o. *v lěsě*, úgy látszik az *s* sem jésül ilyenkor, az értekezésben erre csak egy példát találtam, de azt azután négyszer egymásután: *susída*—*sosída* «szomszéd» = n. o. *sosěd*, l. 32. l.

Az eredeti *e*-ből vagy *o*-ból zárt szótagban a többi magyarországi rutén nyelvjárásoktól eltérőleg Rahó vidékén *i* lett, úgy mint a kisorosz nyelvben többnyire; ezt az *i*-t megelőzte, tudvalevő dolog, az eredeti hangzó nyújtása, ezt B. meghatározása szerint «a félhangzók ъ ь s a s z ó v é g i t i s z t a *i* e l e n y é s z é s e . . . vonta maga után», l. 19. l. A szerző ezt Sobolevskijből írta ki, de hogy meg nem értette, azt mutatja az a körülmény, hogy egyetlen egy olyan példát sem hoz föl, a melyben szóvégi *i* elenyészése okozta volna a nyújtást.

Ezt a zárt szótagban keletkezett *i* hangot az analogia hatása elviszi olykor olykor nyilt szótagba is, erről B. említést tesz, de a fölhozott példák közé figyelmetlensége következtében belopódzott a *lasťivka* «fecske» szó is, a melyben pedig az *i* zárt szótagban á ll tehát rendjén van. De már a következő bekezdésben jó lett volna róla megemlékezni. Hogy ez kitünjék és hogy egyéb megjegyzést is fűzhessek hozzá, ki kell azt egészen írnom:

«A kisorosz hangtörvények szerint a nyújtás folytán az *o*-ból fejlődött *i* nem jésíti a megelőző consonanst. Nyelvjárásunkban itt is találkozunk jésítéssel, különösen a kőrösmezeiek beszédjében. A következő szavakat mindig jésítve ejtik az egész nyelvjárásban: *báťih* bot

---

*) Példát a szó elejére a szerző nem hoz föl, de ez nem baj, mert itt következetesen *ji*-t találunk, v. ö. *mese* 23. *jísty* «enni».

óbolgár *batogъ*; *hńij* óbolgár *gnojъ*; *sil'* só, óbolgár *solь*; *sńip* kéve, óbolgár *snopъ*», l. 20. l.

Hát a szerzőnek igaza lehet, hogy «a következő szavakat», és csakis ezeket, «mindig jésítve ejtik az egész nyelvjárásban», de elvártuk volna, hogy első sorban tiszta képet ad nekünk arról, hogy a rahói nyelvjárásban milyen szavakban hallani jésítést ilyen eredetű *i* előtt, már pedig ebben ez a jelenség kétségtelenül nagyobb terjejedelemben észlelhető. Ezt mutatja már az épen említett *lásťivka* is, a mely **lastovka*-ból lett és a 37. l. is olvasható; sejteti a *mese* 53. sorában található *ségleťiv* több. gen. is, a melynek egy. nom. *séglet* = m. *szeglet*, ragja pedig *-iv* = régi *-ovъ*; elárulja a 43. l. olvasható *ńirskyj* «tengeri» is (*ńirska svyńë* «tengeri malacz»), mert azt mutatja, hogy a *more* «tenger»-ből képezett melléknév **mjirskyj* > **mńirsky* > *ńirskyj*-ben az *o*-ból lett *i* előtt egy *j*-s hang fejlődött, a mely máskor ajakhangoknál nem jelentkezik v. ö. *mih* mese 2. s. < **moh* = n. o. *mog*. De vannak még hasonló esetek, a mint ez a B.-hez intézett kérdéseimre kapott feleletekből kétségtelenül kitünt, olyan eset, mint az említett *ségleťiv*, a *brat* «fivér» több. gen. *bráťiv*, ha ugyanis a több. nom. *braty* (l. Hrinčenko szótárában *try bráty* egy növény neve «Trifolium medium L.» — de v. ö. *žydív* tiszta *d*-vel a *žyd* «zsidó» megfelelő alakja, vagy a **stol*-ból lett *stil* «asztal» 34. stb. stb. Olyan eset mint a *hńij* < **hnoj* «ganaj», *sńip* < **snop* «kéve», a *ńis* < **nos* «orr», *ńič* < **noč* «éj», *ńiž* < **nož* «kés», *syńiv* < **synov* (*syn* «filius» több. gen., a több. nom. *syný* l. *mese* 1. s. A *sil'* < **sol'* «só» tévedésből került B. példái közé, de az *s* is jésülhet *o*-ból lett *i* előtt, legalább a többes sz. gen.-ban, a mint ezt a nagyorosz *iz lěsov* «az erdőkből»-féle fordulatnak megfelelő *yz ľísiv* mutatja — milyen különös ez a *ľíśiv* = n. o. *lěsov* a fönt említett *u ľísi* = n. o. *v lěsě*-vel szemben! A szerző, a mint azt más helyen is észrevehetjük, kicsit gyorsan általánosított, nem elég anyagot hordott össze értekezésének megírása előtt; ezt ezúttal különösen sajnáljuk, mert egy ritka, kis területen jelentkező jelenséggel állunk szemben, l. Ogonowski 33. l. és v. ö. Arch. f. slav. Ph. 5 : 572.

Hasonló elhamarkodott általánosítással találkozunk a köv. lapon is, a hol a szerző azt mondja: «Dialektusunkban az óbolgár *y*-nek (nagyorosz *y*) és *i*-nek következetesen *y* felel meg s csakis a *vy* igekötőben van *i—vi*». Hát először a *vímńë*, v. ö. n. o. *vyḿa* «tőgy»-ben is *i*-t találunk *y* helyett, l. 43. l., régi *i* helyén pedig találunk *i*-t a többes nom., acc.-ban olyan esetekben mint *medvéďi* medvék *mese* 17, *kórči* «bokrok» *mese* 31., talán a *vívci* «juhok»-félékben is,

ámbár itt az *i*-nek *ě*-ből való keletkezésére is lehetne gondolni, csak hogy akkor **vívči* kiejtést várnánk.

Az épen említett *medveďi*-féle alakokon kívül nincsenek megemlítve, ott a hol az *i* forrásáról szó osik, az olyan melléknévi alakok sem, mint *bídńi* (több. nom.) *mese* 2.: *oný bídńi buly* «ők szegények voltak»; a *ńičó* «semmi» 7. l., *ńigdé* «sehol» 38. l., *ńikóly* «soha», mese 13. s. s több efféleékben a szerző a *ni*-t régi *ně*-ből magyarázza, de ezt legalább is igazolnia kellett volna; az óbolgárban és a nagyoroszban ilyenkor *ni*-t találunk, a *ně*- azt jelenti hogy «vala-»: óbg. *někъde*, n. o. *něgdě* azt jelenti hogy «valahol»!

Az *e*, *ë* alatt B. azt említi, hogy voltakép három *e* hang van: «1. A rendes kisorosz *e*; 2. a palatalizált hang közvetlen közelében mindig kissé zártabb, mint más helyzetben (de ezt külön nem jelöljük); 3. *ë* nagyon zárt *e*, igen közel az *y*-hez», l. 21. l. Minthogy B. a «kissé zártabb» *e* t külön nem jelöli, nincs módunk megállapítani, vajjon «a palatalizált hang közvetlen közelében» az *e* hang előtt is ezt a hatást gyakorolja-e vagy csak ha utána áll, nem tudjuk tehát, vajjon ez ugyanaz a jelenség, a melyet Broch az ublyai nyelvjárásban észlelt, l. különösen Arch. f. slav. Ph. 17 : 349, és ez bizony — baj! Baj, mert ez voltakép az egyetlen pont, a melyen Brogh észleletei igazolást látszanak nyerni a rahói nyelvjárás terén is, azok az észleletei, a melyek szerint a hangzók színezete a kisoroszban általában kettős lehet, nyilt vagy zárt. Az *a*, *o* és *u* hangzóknál B. ilyesmiről említést nem tesz, az *i*-nél meg egészen más okon alapul a kicsit zártabb kiejtés a hangsúlyos szótagban. Hogy Bonkáló, a ki ismerte Broch értekezéseit, nem tartotta szükségesnek, hogy Br. különben nagyon fontos megjegyzéseire feleljen, okát abban lelheti, hogy a rahói huczul nyelvjárásban talán valóban hiányzik ez a jellemző vonás. Broch maga is azt mondja legújabb művében, hogy ez a vonás «bei den Huzulen anscheinend nicht mehr zu konstatieren» *Slavische Phonetik* 1911, 160. s k. l.

A 3. *e* hang, az eredetre nézve egészen más *ë*, a mint hallottuk: «nagyon zárt *e*, igen közel az *y*-hez. B. nem említi, hogy ez az *ë* egyenesen váltakozik *y*-vel, mégis néha *ë*-t ír, a hol elemzése szerint *y*-t kellene várnunk: 45. l. *žeľizněčë* «vasút» [a 13. l. *žeľiznýčë*, v. ö. ugyanezzel a képzővel 25. l. *kopýčë* «boglya», 23. l. *jaješnýčë* «rántotta»], *kńëhëńë* «úrasszony» **kńëhýńë* h. [v. ö. 26. l. «Ugyancsak gyakori az *y* hang a nőnemű családnevok *ýńë*-képzőjében»], *mese* 10. *maržëna*, 32. *maržënu* és *vśëčëno*.*)

---

*) A kisorosz szótárak nem ismerik a köznemű *vśëčëno* (ill. vśá-

Az *y* tárgyalásában nem pontos a *dryvá* «fa, ném. Holz» = n. or. *drová* óbg. *drъva* és *blychá* «bolha» = n. or. *blochá* óbg. *blъha*-féle esetek beállítása, l. 26. l.; a szerzőnek azt kellett volna mondania, hogy óbg. *rъ—lъ* kapcsolattal szembenálló nagyorosz *ro—lo* helyett *ry—ly*-t hallunk, a példák közé pedig beiktathatta volna még a 13. l. említett *lýška* «kanál» szót is; másrészt örvendetes tény, hogy OGONOWSKI hibás fölfogását (l. 36. l.) ezúttal nem követte.

Ha B. nagyobb anyaggyűjtés alapján írta volna meg értekezését, észre vette volna, hogy egy szóban *y* régi *ě* helyén is hangzik: a kisorosz szótárak *drimáti* h. a 42. l. azt találjuk hogy «*drýmľu* szendergek *drymáty*», ugyanúgy hallotta a szót BROCH is Ublyán, l. Arch. f. slav. Ph. 17 : 404. Ugyanabból a hiányos előkészületből folyt egy apró, említésre is alig érdemes hibácska a 28. l.: magyar *a*-nak nemcsak az *alóm* «állam» szóban felel meg *o*, hanem a *sómar* «szamár» szóban is, l. 43. l.

Érdekes, hogy az *o* «hangértékre nézve megfelel a magyar labialis rövid *a*-nak», l. 31. l., más *o* nincs is! ép így VOLOSIN Gyak. kisorosz (rutén) nyelvtan 1. l. és CSOPEY Rutén-magyar szótár XXVI. l. BROCH is említést tesz egy nyilt kiejtésről, de csakis ha nem következik palatalis hang («in harter Silbe») l. Slav. Phonetik 160. l. A nemmagyar kutatók külömben úgy látszik egyáltalában nem vették észre ezt az eléggé föltünő kiejtést. A 31. l. egyébiránt nagyon pongyolán van szerkesztve, de a szakértő mégis eligazodhatik rajta.

A 34. l. nem szükséges *bo*-t régibb *i-bo*-ból magyarázni, az sem egészen helyes állítás, hogy «A névmásoknál *jehó* helyett csak *ho* áll», hisz a birtokos névmást helyettesítő *jehó* mindig is így hangzik: *mese* 32. *jehó maržěnu* «az ő jószágát».

A mássalhangzókról szóló rész, a *Consonantismus* rövidebb, 36—46. l., «hiszen alig van itt-ott eltérés a kisorosz köznyelvtől!», l. 37. l., én is gyorsabban végezhetek vele.

Ismeretes tény, hogy a kisorosz a magában ejtett szó végén a zöngés mássalhangzó nem változik zöngétlenné, úgy mint a nagyoroszban, de a mondatban az egybe ejtett szavak bizonyára hatnak egymásra, a mint ezt BROCH följegyzéseiben világosan jelzi is.

čyno) alakot, hanem csakis a nőnemű *vśáčyna*-t (l. HRINČENKO-nál *uśáčyna* a.), de egy Lembergben 1874-ben nyomtatott Lukácsevangéliomban (*Evangélije Luký*), a mely a hangsúlyozásra nézve is becses forrás, következetesen *vśáčyno*-t találunk: X:20, XI:41, XII:23 és ennek locativusa *o vśačynim*, a melyet B., a ki különben ragozhatatlannak mondja a szót, szintén ismer: *oný hovorýly o vśěčěnim* «mindenféléről beszéltek».

Bonkáló a mesében nem jelzi a szorosan egybe ejtett szavaknál az első szó végső mássalhangzójának a következő szó kezdő mássalhangzójához való hasonulását, de nyilván csak azért nem, mert ez jóformán magától értetődik; csak épen Ogonowski egészen vad előadásával szemben nem ártott volna ennek külön kiemelése, hisz O. ezt a hasonulást még a szó belsejében sem akarja elismerni és azt állítja, hogy a kisorosz nem mondja azt hogy *hlatkij*, hanem úgy a mint írja *hladkij*, nem *ťaškij* hanem *ťažkij*, nem *lechko* hanem *lehko* l. 63. k. l. Ezzel szemben B. helyesen mondja, hogy a *kazáty* «mondani»-ból származó *káska* «mese» zöngétlen sziszegővel hangzik, hogy *lado*-ból *látkaty* származik, hogy *kný́ha* «könyv» kicsinyítője *kný́ška*-nak hangzik, nem pedig *kný́žka*-nak, a hogy származása szerint írják stb. stb. l. 37. l. A főnevekkel mindig összeejtett præpositiókat is mindig a kiejtéshez híven írja: *vid* és *vit*, *pid* és *pit*, *z* és *s*. Csak egy kivételt ismer: «Kivételt képez a zöngétlen *v* hang, a mely nem megy át zöngétlen *f*-be» — egy vonás, a mely élesen megkülömbözteti a kisorosz kiejtést a nagyorosztól.

Igen jellemző vonás a kisoroszban a régi *g* helyén ejtett *h* is, a mint ezt B. helyesen említi a következő lapon, de sehogysem lehet helyeselni, hogy B. a Gutturales czímű fejezetet így kezdi:

«A torokhangú mássalhangzók ragozás közben más hangokba mehetnek át, ép úgy, mint az óbolgár nyelvben, a nagyoroszban azonban változatlanul maradnak; ez képezi a kisorosz és a nagyorosz között a legnagyobb külömbséget a consonantismusban» l. 37. l.

Ez a képtelen mondat csak annak a badarságnak az átdolgozása, a melyet Ogonowskinál találunk a 64. l. A tényállás az, hogy a kisorosz megőrzött a ragozásban régi alakokat, a melyekben *k*, *g*, *ch*: *c*, *z*, *s*-szé váltak, a nagyorosz az analogia hatása alatt újakat fejlesztett, de ehhez a «consonantismus»-nak mint olyannak semmi köze. Hogy mennyire fejetlen volt Ogonowski (és az utána induló Bonkáló), az különösen ott tünik ki, a hol a *k*-ból lett *č*, *h*-ból (esetleg eredeti *g*-ből) lett *ž*-ről beszél, az igeragozásban a nagyoroszban ép úgy váltakozik *k*, *g*-vel *č* és *ž* mint a kisoroszban: n. o. *peku pečeš*, *mogu možes* kis o. *peku pečeš*, *mohu možeš*, a «consonantismus» tehát itt szakasztott ugyanaz; a főnévi ragozásban csak azért nem találjuk már ezt a váltakozást, mert az egyetlen alak, a melynek ragja *-e*, az egyes vocativus elveszett!! Hogy Bonkáló ezt a képtelen fejtegetést átvette, azt még megbocsáthatnók neki valahogy, fájdalmasabban érint, hogy a szóban levő hangváltozásokat példákkal nem illusztrálta, mert a példa, a nyelvanyag pontos leírása az első. Mert hogy voltaképen hol találjuk még a régi alakokat, azt B. előadásából meg nem

tudjuk, csak nagy keresés után sejtjük némileg a tényállást. Értekezésének egyetlen egy helyén találtam a *(g) h* > *z* változásra példát: *na rózi* «szarvon» 43. l. — nom. *rih* «szarv» 28. l., *k* > *c* változásra még ennyit sem találtam, de igenis találtam egy adatot, a mely furcsa színben tünteti föl ezt «a legnagyobb külömbséget a consonantismusban», a mely állítólag «a kisorosz és nagyorosz között» észlelhető: a 10. l. a *rivšënyký* több. nom. találjuk a 20. l. említett *vivšënyk*-hez.*) Hol marad itt az annyira földicsért külömbség a consonantismusban, mikor kétségtelen, hogy az ilyen szavak régi többes nominativusa csakis *c*-vel hangozhatott valamennyi szláv nyelvben, kisoroszban, nagyoroszban is?! Ezen a ponton a kisorosz nyelvben is keresztül tört az analogia hatása, a nagyoroszban más pontokon is — ennyi az egész!

A 44. lapon a szerző a *de* «hol» szót helyesen állítja szembe az óbg. *kъde*-vel, a 38. l. ellenben a *ńigdé* «sehol» szót nem óbg. *nikъde* «sehol» [vagy *nĕkъde* «valahol»] szóval méri össze, hanem egy lehetetlen óbg. *nĕgъde*-ból indul ki és így egy mesterkélt és helytelen magyarázathoz jut.

A leggondosabb revisióra szorul, a mit a szerző a bilabialis *u̯* hangról mond, a melyet a *v* tárgyalása kapcsán említ. Kiírom az egész helyet:

«Itt említem meg a bilabialis *u̯* hangot. Igen ritka az orosz dialektusokban. Előfordul a rahói nyelvjárásban is, hogy a szóeleji hangsúlytalan *o*, vocalison végződő szó után, *u̯*-nak (nagyon lassú beszédben néha *u*-nak) hangzik. *A de u̯ná?* hol van ő? *Pišlá nà u̯bíd'* ebédelni ment stb. — (l. Vondrák 90., 282.).»

A szerző itt ok nélkül beszél «orosz dialektusokról» általában, a helyett hogy a kisoroszra szorítkozott volna és első sorban élesen szemügyre vette volna a rahói nyelvjárást; hisz igaz lehetne a szerzőnek az az állítása, hogy a labialis *u̯* «igen ritka az orosz dialektusokban» és a mellett a rahói nyelvjárásban igen gyakori lehetne, erre csattanós bizonyítékot épen Vondrák szolgáltat, a kit B. idéz. V. azt mondja a bilabialis *u̯* hangról: «In r. Dialekten äusserst selten (Ugroruss.-Dial. von Ublja)» l. Vgl. Gr. 1 : 283. Már pedig az ublyai nyelvjárás csakúgy hemzseg a sok bilabialis *u̯* hangtól, alapos ismerője Broch azt mondja: «Man kann unbedingt sagen, dass grössere Neigung zur Aussprache *u̯* [als *v*] bestand», l. Arch. f. sl. Ph. 17—363, de v. ö. Arch. 19 : 8. Hogy milyen gyakori más magyarországi rutén

*) A *rivšënyký* nem áll magában, ott van mellette a 10. l. a *chăščírnyký* «erdőlakók», *burënyký*, *l'ubaký* hímnemű több. nom., szóval ez a rendes alak!

nyelvjárásokban a *u̯*, arról könnyen meggyőződhetik mindenki Hnatjuk szövegeiből, l. p. o. *Legendy i noveľi* a 35. legendát. De van itt más bökkenő is. Vondrák az idézett helyen csakis az eredeti *u̯* hangról beszél, a melynek nyoma több szláv nyelvben, különösen a nyelvjárásokban, még kimutatható, míg többnyire *v* lett belőle, Bonkáló azonban egészen másról beszél, egészen más kapcsolatban is beszél e hangról, ő egyáltalában ritkának mondja, eredetére való tekintet nélkül, sőt példáiból kitűnik, hogy csakis az *u*-val váltakozó *u̯*-ra gondol! De még ilyen eredetű *u̯*-re is alig találunk értekezésében példát, l. még a 26. l. *zavdávjem ho u̯ krymynál* «bűnfenyítő feljelentést tettem ellene», de a *mesé*ből kitűnik, hogy az *u : u̯* váltakozás ilyenkor egészen szabályos nyelvjárásában: mássalhangzó után rendesen *u*-t találunk, hangzó után *u̯*-t. Idézem a példákat abban a sorrendben, a mint a mesében egymásra következnek: 8. *jak búdeš ú ľísi abýs u nočý vátru ne klav*; 10. *maržëna u̯se*; 13. *jak śë u̯žényš*; 14. *tepér u̯žé*; 20. *ta śë u̯ženýv*; 25. *ta u̯ sńih*; 31. *yz gruńë u̯ kórči*; 35. *jak u seľí*; 43. *dvéri u̯tvorýla a kum uťík*; 52. *zapér jich u chľív*. Csakis két esetben találunk hangzó után *u*-t és nem *u̯*-t a szókezdetben: 7. *chóče učýty* és 45. *ydé u tréte séló.*

A 36. l. azt olvassuk: «Jésíthető a következő nyolcz mássalhangzó: *ť* = magyar *ty*; *ď* = magyar *gy*; *ľ* = magyar *ly*; *ń* = magyar *ny*; *ź* = *zj*; *ś* = *sj*; *ć* = *cj*». A 42. l. a szerző már mintha megfeledkezett volna erről, azt állítja ugyanis, hogy a *kúpľu* «veszek»-félékben az ajakhangokat «lágyan», azaz jésítve ejtik, «de ezt nem szokás külön jelölni». Beszélgetés közben ezt az állítást visszavonta, mikor figyelmeztettem rá, hogy ő tiszta *p b m v* t ejt az ilyen alakokban. Bonkáló azt pl. hogy «szeretek» úgy mondja hogy *ľúbľu*, a mint írja. Nagyon érdekes, hogy Broch is így írja, pedig hát ő phoneticus és a kiejtés legapróbb színezeteit igyekszik megjelölni és a mi még hozzájárul, ő igenis nem tagadja, úgy mint Bonkáló, hogy az ajakhangok jésítve is ejthetők, ő szerinte pl. az óbg. *ľubi—ľuběte* «szeress, szeressetek» alakoknak az ublyai nyelvjárásban szabályosan megfelel *ľubý—ľub'íte* vagy a mint ő írja *ľubí—ľúb'íte*, az óbg. *kupi—kupěte* imperativusnak pedig *kupí—kûp'íte*, l. Archiv 17 : 350. l. U. o. a 373. l. újra olvassuk az imperativus több. 2. személyét jésítéssel *(ľûb'íte)*, a præs. egy. 1. sz. pedig ugyanabban a sorban tiszta ajakhanggal *(ľûbľu)*, a következő sorban a præs. több. 3. sz. ép így *(ľúbľœť)*, szakasztott így Arch. 19 : 14. Látni való, az ublyai nyelvjárásban a több. 3. sz.-be is belehatolt az egy. 1. sz.-ből az *ľ* *ľûbľu : ľûbľœť*, pedig eredetileg ott nem volt *ľ* v. ö. óbg. *ľubľą : ľubľętъ*, nagyorosz *ľubľú : ľúb'at*. Minthogy a rahói nyelvjárásban is így van, v. ö. 45.

l'ude ne róbl'ë ńičó «az emberek nem dolgoznak semmit», ezt jó lett volna fölemlíteni. Megjegyzem még, hogy az egész fejlődést, a melyről itt szó van, nem lehet az «assimilatio» fogalma alá hozni, a mint azt B. a 44. l. olvassuk (labialis «vocalisoknál» h. ott természetesen: consonansoknál olvasandó). A *bj*, *pj*, *mj*, *vj*-ből fejlődött régi *bl'*, *pl'*, *ml'*, *vl'*-ben az *l* nem lehet a *b*, *p*, *m*, *v*-nek a *j*-hez való assimilatiójának az eredménye, hanem csakis a nehezen egymással összeköthető hangok közt fejlődött átmeneti hang. A mi a legrégibb időben a közös szláv nyelv egy részében megtörtént, az kicsit más alakban ismétlődött a kisoroszban, ha *m* és *j* későbbi hangfejlődés következtében újra összekerült. B. előadásából a tényállás ugyan tisztán kivehető, de a fejlődés magyarázatába belecsúszott Vondrák összehasonlító nyelvtanából egy félreértés, a melyet a szerző még megszerzett egy helytelen föltevéssel, úgy hogy kész a zűrzavar. Idézem B. fejtegetését, hogy a csomót könnyebben kibogozhassam:

«Figyelmet érdemel az *m+j = mń* hangfejlődés. Az oroszban szabálszerint *ml'* nek kell állania, de a nagyoroszban is találkozunk *mń*-el (l. Sobolevskij[4] 140, Vondráknál is idézve Gr. I. 288.) *mnjaso*, *pamnjatь*, *rumnjanyj*, *imnja*. Gyakoribb a kisoroszban», l. 43. l.

Először is az az állítás, hogy «a nagyoroszban is találkozunk *mń*-el», Vondrák művéből került ide, a ki nem elég figyelmesen olvasta Sobolevskij szavait és azt, a mit S. a kisoroszról mondott, a nagyoroszra értette. B. utána nézett ugyan S.-nél, és minthogy kezében a *Lekcii po istorii russkago jazyka* cz. művének újabb, negyedik kiadása volt, a lapszámot ki is javította ahhoz képest, de nem vett magának fáradságot, hogy a maga fejével gondolkodjék. Ez az egyik hiba, a másik az, hogy egészen önkényesen fölteszi, hogy «az oroszban szabály szerint *ml'*-nek kell állania», hát erről szó sincs, sem nem kell állania, sem nem áll.

Hogy szókezdő *mń*-ből azután könnyen lehet *ń*, az érthető dolog, a rahói *mńë* = óbg. *mę* «engem» szóval szemben p. o. igen gyakran találunk *mńa*-ból lett *ńa* alakot, — szakasztott így lett **mńúrskyj* = óbg. *morskyj* melléknévből *ńúrskyj*, a melyet B. hibásan nem itt említ, hanem az előtte álló bekezdésben, azok alatt az esetek alatt, a melyekben «*m* és *n* váltakoznak egymással»: «*n* < *m*: *ńúrskyj* tengeri, *móre* tenger pl. *ńúrská svyńë* tengeri malac».

A ritka *dz* hangnál el kellett volna választani az eredeti szavakat az oláhból átvettektől, mert a jelenségről tiszta képet csak így nyerhetünk, következtetéseket is csak ilyen tudományosan rendezett anyagból lehet vonni; tehát első helyre kellett volna tenni a következőket: *dzvin* = n. o. *zvon*, *dzveńíty* = n. o. *zvenět'*, *dzérkalo* = n. o.

zerkalo és csak azután az oláhból átvett szavakat (*brýndzë, dzëmá, dzër*) eredetük pontos megjelölésével.

Említést érdemel, hogy a *dž* kapcsolat csak egy pár idegen szavukban hallható. mert bizonyára idegen a *fíndžë* «findzsá»-n kívül a másik két szó is, a melyet B. fölhoz: *džúgas* [idegen voltát már a *g* sejteti!] «vaskaró kövek kiemelésére» és *džúrdžëk* «kopasz meredek hegyoldal» l. 44. l. Ez érdekes azért, mert külömben a *dž* épen nem ritka a kisorosz köznyelvben és a nyelvjárásokban, különösen *dj*-ból lett *ž* helyén olyan alakokban, mint *výdžu* «látok», *chódžu* «megyek», a melyekben régebben nemcsak Ogonowski, l. 76. l., hanem nálánál sokkal különb nyelvészek is nem a többi alakból behatolt *d*-t láttak (v. ö. *výdyš, výdyt* stb., *chódyš chódyt* stb.), hanem régibb, eredetibb alakot. Hogy a rahói nyelvjárás ilyenkor csakis a *ž*-s alakot ismeri (*výžu, chóžu*), azt B. más helyen említi, l. 40. l.

A mi a præsens 3. személyeinek a végső *t*-jét illeti, a két főtypusban a következő módon állanak egymással szemben az alakok:

egy. *máje:* több. *májut* l. 34. l. és v. ö. 41. l.
egy. *chódyt:* több. *chód'ë* l. 45. l.;

a *májut* «habent» így külömböztethető meg a *máju* «habeo»-tól, a *chódyt* «jár»-féle alakok pedig az *y*-re végződő imperativus egy. 2. sz.-től. Különösen a *chód'ë, róbľë* 45. l., *chvaľë, morčë* 33. l., *ľúbľë, nalóvľë rýby, zatopľë v pič* (szóbeli közlés)-féle alakok érdemelnek említést, mert velük szemben a kisoroszban rendesen *t*-n illetőleg még régibb *ť*-n végződő alakokat találunk; Verchratskij a bukovinai huczul nyelvjárásból is följegyzi ezeket a *t* nélkül való alakokat, l *Jagić-Festschrift* 431. l.

A hangtan végén a «Rövidítések» czím alatt olyan érdekes anyagot találunk, hogy megérdemli, hogy egész terjedelemben kiírjam:

«A hucul-kisorosz nyelvjárás igen szereti a rövidítéseket. Ilyenek: *móž* lehet neked *móžes* helyett; *chóč* akarsz *chóčeš*-ből, *á šo choč Yvá?* ugyan mit akarsz te János? Leggyakoribb a vocativusban, sőt egyes szavaknál már csakis a rövid alakot használják. Szokottabb közhasznált rövidítések a következők: *brá!* barátom, pajtásom, testvérem, *bráte* helyett, *chló* te fiú, *chlópe* h.; a gyakori keresztneveket mindig megrövidítik *Aksé! Akséňo* h. te Aksenija; *Háfí!* te Zsófi; *Le!* te Elek, te Sándor *Lésu* h.; (*Les Aleksij*-nek és *Aleksánder*-nek a kicsinyítője); *Olé!* te Ilona *Oléno* h.; *Yvá!* te Iván *Yváne* h.; *Pe!* te Péter *Petre* h.; *Šte!* te István *Štéfane* h. Rendesen rövidítve szólítják az atyát és az anyát: *ňë* t. i. *ňënu* te atyám! *má* te anyám e h. *mámo.* — Hogy a neveket rövidített formában használják, ennek valószínű okát a geografiai viszonyokban kereshetjük. A huculok szétszórtan egymástól távol élnek, egyik hegyről a másikra, egyik háztól a másikig nagyot kell kiáltani, ha valamit közölni akarnak egymással

s azért felhívásra a rövid alakot használják. A vocalisra végződő kéttagú szó igen alkalmas a kiáltáshoz s könnyen hosszan hangoztatható. (Az egytagú elé *hej* szócskát tesznek pl. *hej má!*)»

Erre következik: *A galicia-bukovinai s a rahói hucul nyelvjárás rövid egybevetése*, egy nagyon is elhamarkodott összeállítás, a mely nem készült az egész itt tekintetbe jövő anyag fölhasználásával, nem említi B. egyebek közt VERCHRATSKIJnak a bukovinai huczulok nyelvéről írt kis értekezését, a mely a *Jagić-Festschrift*ben látott napvilágot. Én csak egyetlen egy jelenségről kívánok szólni. Hallottuk, hogy a rahói nyelvjárásban *'a* helyén *'ë* hangzik, míg *ja* megmarad az egy *jëjcé* «tojás» szót kivéve. Ezt a két esetet B. fönt a hangzókról szóló részben egymással bizonyos kapcsolatba hozta és egymás mellett tárgyalta, l. 22. s k. l., akkor azt hallottuk, hogy a nemmagyarországi huczuloknál *'a* «csak itt-ott» változik meg, ellenben *ja* helyén sokkal sűrűbben találunk *je* ejtést. VERCHRATSKIJ értekezéséből azt látjuk, hogy a bukovinai huczulok *'a* helyén egészen következetesen *e* hangot ejtenek, de hogy azonfölül a szókezdő vagy a szó belsejében hangzóra következő *ja*-t is mindig így ejtik. A két huczul terület összehasonlítása alkalmával B. jónak látta a *ja* kapcsolatot az 1. sz. alatt tárgyalni, a *'a* t pedig egészen külön a 4. sz. alatt ilyen rejtélyes köntösben: «4. A rahói nyelvjárás kihangzó *ćë*-jének a galicia-bukovinai nyelvjárásban *ća* felel meg: *molodýćë—molodýća.*» Mikor pedig hat pontba foglalt összehasonlításával elkészült, észleleteit így foglalja össze: «A rahói dialektus tehát eltér a hucul köznyelvtől; legjellemzőbb hangjai az *ë* s az *y*, mint láttuk, több eredeti hangnak felelnek meg.»

Az *y*-ben nem tudom, milyen külömbséget talál a közhuczul és a rahóvidéki közt, az említett hat pontban nem említi, fönt pedig a *Vocalismus* alatt azt mondja: «A rahói hucul-kisorosz nyelvjárásban is ott áll, a hol a kisorosz köznyelvben a hangtörvények szerint állania kell» l. 25. l. Az *ë*-re nézve igaz a 4. p. a. azt mondta, hogy «a galicia-bukovinai nyelvjárásban» megmaradt a régi *'a*, de a bukovinai huczulokról tudjuk hogy *'a* helyén *ë*-t ejtenek, azt pedig hogy *ja* helyett *jë* a nemmagyarországi huczuloknál nagyobb területet foglal el, B. maga is említi az 1. pontban.

Az utolsó két lapon egy pár dalocskát és egy kis elbeszélést találunk; a dalokat B. le is fordította, fájdalom, kicsit szabadon, hogy, a mint nekem mondta, a dallamot éreztesse. Így p. o. a II. dal 3. versszakában a 2. és 4. sor (*Suchí dúby cvýly* «száraz tölgyek virágoztak» és *syrénki povjëly* «nedvesek elhervadtak») fordítása így hangzik: Korhadt tölgy is éledt — elszáradt az élet.

Hogy különben milyen fontos a nyelv megismerésére a szöveg,

azt ez a pár sornyi közlés is bizonyítja. En fönt rámutattam arra a különös jelenségre, hogy *s* *ě*-ből lett *i* előtt nem jésül ebben a nyelvjárásban és íme az értekezés legeslegvégén olvasható kis elbeszélésből, a mely mindössze nyolcz sorból áll, kiolvashatjuk, a mire az egész értekezésben adatot nem találtam, hogy *z* sem jésül az említett helyzetben: *jísty* «enni» mellett azt olvassuk ugyanis hogy *yzísty* «megenni» és ennek multidejű igenevét *yzív*.

Az a sok hiba, a melyet talán kicsit kíméletlenül föltártam, mert B.-t olyan embernek ismerem, a kit lehet is érdemes is helyes útra terelni, és mert a rideg formalismust, a mely Ogonowski gyakran említett munkájában és Verchratskij valamennyi művében megnyilvánul, a legnagyobb veszedelmet látok, mondom mind az a sok hiba nem változtat azon a tényen, hogy B. első tudományos dolgozata hasznos és hogy abból nyelvjárásáról elég tiszta képet nyerünk. A rahóvidéki nyelvjárásban az *o* úgy hangzik mint a magyar labialis *a* (az *a*, a melyet rendesen nem szokás külön jelölni, illabialis, mint a szláv nyelvekben rendesen, B. *á*-val írja, ha nincs rajta hangsúly, én külön jelzését fölöslegesnek tartom). A zárt szótagban álló *e*, *o*-ból *i* lesz, nem úgy mint a többi magyarországi nyelvjárásokban *u*, *ü*, *ö*; az *o*-ból keletkezett *i* is jésíti néha az előtte álló mássalhangzót. *a*-ból *ë* lesz, *ja* azonban megmarad, az egy *jëjcé* «tojás» szót kivéve. Hangsúlytalan *e* nem változik *i*-vé. A szó és szótag végén álló *l*-ből *v* lesz, kivéve a hímnemű főnevek egyes nominativusát, a hol az analogia megint helyreállította az *l*-t: *dávjem : dálam* «adtam» (hímnemben és nőnemben!), de *vil : víla* «ökör» (nom. gen.). Az igeragozásból említést érdemel, hogy a præsens 3. személyében a *t* elveszett az olyanokban mint *ľúbľë* «szeretnek», a *májut* «habent»-félékben megmaradt, nyilván mert külömben összeesett volna a præs. 1. sz.-vel (*máju*). A præsens több. 1. sz. mindig *-mo*-n végződik.

Sok érdekes apróság, érdekes néprajzi és társadalmi megjegyzés található szétszórva az értekezésben, itt-ott egy-egy érdekes kifejezés is: *vivšënyký* «zabevők» mint gúnynév, l. 10. és 20. l. (a kisorosz szótárak nem ismerik ezt a jelentést!); *totó velýky filozóf* azt jelenti: «az nagyon furfangos ember», l. 31. l.; a katholikusokat «németeknek» hívja a rahói rutén: *u ňímciv na virgánách hrájut* «a németeknél (t. i. a latin szert. katholikusoknál) orgonálnak», l. 41. l. Hangtani szempontból érdekes a *spokíjnyj* helyett használt *supokíjnyj* «csendes, nyugodt», l. 35. l. Szóval én csak örömmel üdvözölhetem B. első munkácskáját és reménylem, hogy kifogásaim őszinte és apróra vett kifejtése nem veszi el kedvét a megkezdett munka folytatásától, a melyben mindig szívesen támogatni fogom. Asbóth Oszkár.